

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

EUROPOS TARYBA

CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2003
Lietuviškai / Lithuanian / Litualien

Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baidimą (CPT)

CPT standartai

CPT bendrųjų ataskaitų "svarbiausieji skyriai"

TURINYS

Puslapis

Pratarmė	4
I. Policijos areštinės.....	6
II. Pataisos įstaigos	17
III. Teisėtvarkos darbuotojų mokymas.....	29
IV. Sveikatos priežiūra pataisos įstaigose	30
V. Užsieniečiai, kuriems laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus	40
VI. Priverstinis hospitalizavimas psichiatrijos įstaigose.....	52
VII. Nepilnamečių laisvės atėmimo vietos	62
VIII. Moterys, iš kurių atimta laisvė	69

CPT kasmet parengia ir publikuoja Bendrąją savo veiklos ataskaitą.

Keliose bendrosiose ataskaitose CPT apibūdino kai kuriuos esminius aspektus, nagrinėjamus inspektuojant laisvės atėmimo vietas. Tuo būdu Komitetas tikisi aiškiai parodyti savo požiūrį į tai, kaip dera elgtis su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, ir apskritai skatinti diskusijas šiais klausimais.

Šiame dokumente surinkti iki šiol parengti „svarbiausieji“ skyriai.

Pratarmė

Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) buvo įsteigtas 1987 m. vadovaujantis to paties pavadinimo Europos Tarybos konvencija (toliau „Konvencija“). Remiantis Konvencijos 1 straipsniu:

"Turi būti įsteigtas Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ... Komitetas turi inspektavimo pagrindais iširti asmenų, iš kurių atimta laisvė, priežiūrą, siekdamas, jei reikia, sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo."

CPT veikla yra sumanyta kaip Europos Tarybos žmogaus teisių apsaugos sistemos sudedamoji dalis, greta jau esančio veikiančio Europos žmogaus teisių teismo sukuriant išpėjamąjį neteisminį mechanizmą.

CPT daugiausia vykdo savo prevencines funkcijas, organizuodamas dviejų rūšių inspekcijas – reguliarias ir *ad hoc* (*neeilines*). Reguliarios inspekcijos planingai vyksta visose valstybėse, Konvencijos dalyvėse. *Ad hoc* inspekcijos organizuojamos į šias valstybes tada, kai, Komiteto nuomone, tai yra „būtina atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.“

Inspekcijų metu CPT naudojami išplėstais įgaliojimais. Jo nariai turi teisę patekti į inspektuojamą valstybę ir be apribojimų judėti joje; laisvai patekti į kiekvieną vietą, kurioje laikomi asmenys, iš kurių atimta laisvė, ir be apribojimų po ją judėti; gauti visapusišką informaciją apie asmenų, iš kurių atimta laisvė, laikymo vietas ir kitokią šalyje turimą informaciją, jei jos reikia Komiteto uždaviniams įgyvendinti.

Be to, Komitetas turi teisę kalbėtis su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, ir laisvai bendrauti su kiekvienu asmeniu, iš kurio, Komiteto nuomone, gali tikėtis reikiamos informacijos.

Inspekcijos gali būti organizuojamos į kiekvieną vietą, „kur laikomi asmenys, iš kurių valstybės valdžios sprendimu yra atimta laisvė“. Todėl CPT mandatas išeina už kalėjimų ir policijos nuovadų ribų ir apima, pavyzdžiui, psichiatrines ligonines, karinių dalinių dabokles, prieglobsčio prašytojų ir kitų kategorijų užsieniečių laikymo centrus ir nepilnamečių, iš kurių laisvė atimta teismine ar administracine tvarka, laikymo vietas.

CPT ir Konvencijos dalyvių santykiai paremti dviem pagrindiniais principais: bendradarbiavimu ir konfidencialumu. Ryšium su tuo būtina pabrėžti, kad Komiteto vaidmuo yra ne smerkti valstybes, bet padėti joms užkirsti kelią žiauriam elgesiui su asmenimis, iš kurių atimta laisvė.

Po kiekvienos inspekcijos CPT parengia ataskaitą, kurioje apibendrina savo išvadas ir prireikus pateikia rekomendacijas ir kitus pasiūlymus, kurie skatina dialogą su atitinkama valstybe. Komiteto ataskaita apie inspekcijos rezultatus iš principo yra konfidenciali. Tačiau beveik visos valstybės nusprendė atsisakyti konfidencialumo taisyklės ir ataskaitą publikuoti.

I. Policijos areštinės

Ištrauka iš Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3]

36. CPT ypatingą svarbą teikia šioms trimis policijos sulaikytų asmenų teisėms: teisei į tai, kad apie asmens sulaikymo faktą būtų pranešta trečiajai jo pasirinktai šaliai (šeimos nariui, draugui, konsulatui), teisei į advokatą ir teisei prašyti, kad be bet kokios policijos įstaigos iškviesto gydytojo atliktos apžiūros jį apžiūrėtų ir jo pasirinktas gydytojas.¹ Tai, CPT nuomone, yra trims pagrindinėms sulaikytų asmenų apsaugos nuo netinkamo elgesio su jais garantijomis, kurios, nežiūrint to, kaip laisvės atėmimas gali būti apibūdinamas atskirose teisinėse sistemose (sulaikymas, suėmimas, t.t.), turėtų būti taikomos nuo laisvės atėmimo pradžios.

37. Policijos areštinėn patalpinti asmenys turėtų būti aiškiai ir nedelsiant informuojami apie visas, tame tarpe ir 36 dalyje nurodytas, teises. Be to, bet kokios policijos įstaigoms suteiktos galimybės dėl teisingumo interesų atidėti vienos arba kitos iš šių teisių realizavimą turėtų būti aiškiai apibrėžtos, o jų taikymo terminas griežtai apribotas. Konkrečiai kalbant apie teisę į advokatą ir teisę prašyti kito, nei iškvieštas policijos, gydytojo apžiūros, išimties tvarka advokatai ir gydytojai gali būti parenkami iš išankstinių anksto nustatytų sąrašų, sudarytų pagal susitarimą su atitinkamomis profesinėmis organizacijomis. Tokia tvarka leistų išvengti šių teisių realizavimo užvilkinimo.

38. Policijos areštinėje esančių asmenų teisė į advokatą apima teisę bendrauti su advokatu ir būti jo lankomam (abiem atvejais jų pokalbių konfidencialumą garantuojančiomis sąlygomis), o taip pat areštinėje esančio asmens teisę, kad advokatas dalyvautų apklausoje.

Kalbant apie policijos areštinėje esančių asmenų medicininę apžiūrą, visos tokios apžiūros turėtų būti atliekamos negirdint ir, pageidautina, nematant policijos pareigūnams. Be to, kiekvienos apžiūros rezultatai bei atitinkami sulaikytojo pareiškimai ir gydytojo išvados turėtų būti gydytojo oficialiai užrašomos protokole, o sulaikytasis bei jo advokatas turi turėti teisę su jomis susipažinti.

¹ Vėliau ši teisė buvo suformuluota taip: teisė į gydytoją, įskaitant teisę, jei to pageidauja sulaikytas asmuo, kad jį apžiūrėtų jo pasirinktas gydytojas (papildomai prie bet kokios policijos įstaigos iškviesto gydytojo atliktos apžiūros).

39. Kalbant apie kvotos procesą, CPT nuomone, turėtų būti aiškios apklausos policijoje taisyklės arba nuorodos. Per apklausas sulaikytasis, be kita ko, turėtų būti informuojamas apie jose dalyvaujančius asmenis (jų vardus, pavardes ir/arba jų skaičių); leistiną apklausos trukmę; poilsio laiką tarp apklausų, pertraukas per apklausą; vietas, kuriose gali vykti apklausos; būtinbę stovėti per apklausą; apsvaigusių nuo narkotikų, alkoholio, kt. asmenų apklausos tvarką. Tai pat turėtų būti reikalaujama, kad nuolatos būtų registruojamas apklausos pradžios ir pabaigos laikas, per apklausą sulaikytojo pateikti prašymai ir kiekvienoje apklausoje dalyvaujantys asmenys.

CPT taip pat norėtų pridurti, kad elektroninis apklausos policijoje įrašymas yra dar viena naudinga apsaugos nuo netinkamo elgesio sulaikytųjų atžvilgiu priemonė (taip pat naudinga ir policijai).

40. CPT nuomone, pagrindinės policijos areštinėje laikomų asmenų apsaugos priemonės būtų įtvirtintos (ir galbūt policijos pareigūnų darbas taptų lengvesnis), jei kiekvienam sulaikytajam būtų užvestas išsamus areštinės žurnalas, kuriame būtų registruojami visi jo laikymo areštinėje aspektai ir visi veiksmai, kurių buvo imtasi (kada atimta laisvė ir šios priemonės taikymo priežastys; kada pranešta apie teises; sužalojimo požymiai, psichikos liga, kt.; kada susisiektas su artimaisiais/konsulatu ir advokatu, kada sulaikytasis su jais pasimatė; kada jam pasiūlyta maisto; kada apklaustas; kada perkeltas arba paleistas, t.t.). Dėl įvairių dalykų (pavyzdžiui, to asmens turimų daiktų, fakto, jog informuota apie teises, jomis pasinaudota arba jų atsisakyta) turėtų būti gautas sulaikytojo parašas ir, jei reikia, paaiškinta, kodėl parašo nėra. Be to, sulaikytojo advokatas turėtų turėti galimybę susipažinti su areštinės žurnalu.

41. Be to, nepriklausomas mechanizmas skundams dėl priežiūros policijos areštinėje tirti yra esminė sulaikytųjų apsaugos garantija.

42. Laikymo policijoje areštinėje trukmė iš esmės yra sąlyginai trumpa. Todėl negali būti tikimasi, kad materialinės sąlygos tokiose policijos įstaigose būtų tokios pačios kaip ir kitose laisvės atėmimo vietose, kuriose asmenys gali būti laikomi ilgiau. Tačiau turėtų būti tenkinami tam tikri elementarūs materialiniai reikalavimai.

Visos areštinių kameros turėtų būti tokio dydžio, kurio pakaktų tokiam asmeniui, kokiam jos yra naudojamos. Jos turėtų būti pakankamai apšviestos (t.y., kad apšvietimas būtų tinkamas skaitymui, ir išjungiamas miego valandomis) bei vėdinamos; pageidautina, kad kameroje būtų dienos šviesa. Be to, kameroje turėtų būti poilsiu reikalingos priemonės (pvz., pritvirtinta kėdė arba suolas), o per naktį areštinėje privalantiems pasilikti asmenims turėtų būti išduodami čiužiniai ir antklodės.

Areštinėje laikomiems asmenims, kai reikia, turėtų būti leidžiama atlikti gamtinius reikalus švariose ir padoriose sąlygose ir naudotis atitinkamais prausimosi įrengimais. Atitinkamu laiku kas dieną jiems turėtų būti duodamas maistas, įskaitant bent vieną pilną maitinimą (t.y., kas nors sotesnio, nei sumuštinis).¹

43. Sunku atsakyti į klausimą, koks yra policijos areštinės kameros (arba bet kokios kitos patalpos, kurioje laikomi sulaikytieji) priimtinas dydis. Jį nustatant, turi būti atsižvelgta į daugelį veiksnių. Tačiau CPT delegacijos susidarė nuomonę, kad šiuo klausimu reikia pateikti apytiksles nuorodas. Nustatant policijos areštinių kamerų, skirtų vienam asmeniui patalpinti ilgiau nei kelioms valandoms, dydį šiuo metu yra taikomi šie kriterijai (jie traktuojami kaip pageidautini, o ne minimalūs standartai): apytiksliai 7 kvadratiniai metrai (2 arba daugiau metrų nuo vienos iki kitos sienos, 2,5 metrai nuo grindų iki lubų).

¹ CPT taip pat rekomenduoja, kad 24 valandas arba ilgiau policijos areštinėje laikomiems asmenims kiekvieną dieną turėtų būti suteikiama galimybė kiek įmanoma ilgiau pabūti lauke.

Ištrauka iš Šeštosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (96) 21]

14. CPT džiugiai sutinka Parlamentinės Asamblėjos Rekomendacijoje Nr. 1257 (1995) dėl laisvės atėmimo vietų sąlygų valstybėse, Europos Tarybos narėse išreikštą paramą komiteto darbui. Atsakyme į 1257 rekomendaciją buvo ypatingai malonu perskaityti, kad Ministrų Komitetas pakvietė valstybių dalyvių valdžios įstaigas vadovautis CPT Antrojoje bendrojoje ataskaitoje išdėstytais nuorodomis dėl policijos areštinių (žr. CPT/Inf (92) 3, 36-43 dalys).

Šiuo klausimu pažymėtina, kad kai kurios Konvencijos dalyvės nenoromis įgyvendina kai kurias CPT rekomendacijas dėl policijos areštines laikomų asmenų apsaugos nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu; konkrečiai tai susiję su rekomendacija, kad tokie asmenys nuo sulaikymo momento turėtų turėti teisę į advokatą.

15. CPT norėtų pabrėžti, kad kiek rodo jo patirtis, grasinimų ir netinkamo fizinio elgesio grėsmė yra didžiausia laisvės atėmimo pradžioje. Todėl į policijos areštinę patalpintų asmenų galimybė tuo metu kreiptis į advokatą yra pagrindinė apsaugos nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu priemonė. Tokios galimybės buvimas prevenciškai veiks netinkamai elgtis su sulaikytaisiais linkusius asmenis; be to, advokatas yra gali imtis atitinkamų veiksmų, jei iš tiesų yra netinkamai elgiamasi.

CPT pripažįsta, kad teisingumo interesais, išimtiniais atvejais gali būti būtina tam tikram laikui atidėti galimybę sulaikytajam susisiekti su pasirinktu advokatu. Tačiau dėl šios priežasties teisė kreiptis į advokatą per tokį laikotarpį negali būti visiškai atimta. Tokiais atvejais turėtų būti sudaryta galimybė kreiptis į kitą nepriklausomą advokatą, kuriuo galima pasitikėti, jog jis nepakenks teisėtiems policijos tyrimo interesams.

16. CPT Antrojoje bendrojoje ataskaitoje taip pat pabrėžė, jog yra svarbu į policijos areštinę patekusius asmenis nedelsiant informuoti apie jų teises.

Siekiant tai užtikrinti, CPT nuomone, policijos sulaikytiems asmenims jų sulaikymo pradžioje turėtų būti sistemingai pateikiamas blankas, kuriame būtų aiškiai išdėstytos jų teisės. Be to, tokių asmenų turėtų būti paprašyta pasirašyti pažymą, įrodančią, jog jie buvo informuoti apie savo teises.

Auščiau išvardintos priemonės būtų nesunkiai įgyvendinamos, nebrangios ir efektyvios.

Ištrauka iš Dvyliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2002) 15]

33. Normaliam visuomenės funkcionavimui svarbu, kad policija turėtų įgaliojimus suimti, laikinai sulaikyti ir apklausti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimą, ir kitų kategorijų asmenis. Tačiau dėl šių įgaliojimų pobūdžio kyla pavojus, kad gali būti panaudotas bauginimas ir fizinė prievarta. CPT veiklos esmė yra ieškoti būdų, kaip netrukdamt policijai tinkamai vykdyti savo pareigas ši pavojų sumažinti iki minimumo. Daugelyje valstybių buvo pastebėta vilties teikiančių pokyčių laikino sulaikymo srityje, kita vertus, CPT gauna duomenų, dažnai rodančių, jog būtina likti budriems.

34. **Įtariamų padarius kriminalinį nusikaltimą asmenų apklausa** – specialisto darbas. Asmuo turi būti specialiai pasirengęs, kad sugebėtų tinkamai atlikti apklausą. Pirmiausia būtina aiškiai apibrėžti tokių *apklausų tikslą*. Šis tikslas - gauti patikimą ir tikslią informaciją apie tiriamų dalykų esmę, o ne išgauti asmens, kuris, jį apklausiančių pareigūnų nuomone, yra kaltas, prisipažinimą. Sykiu su atitinkamais mokymais parengti įtariamų padarius kriminalinį nusikaltimą asmenų apklausos kodeksai labai padėtų teisėsaugos pareigūnams griežtai vadovautis aukščiau minėtais tikslais.

35. Per daugelį savo veiklos metų įvairiose šalyse CPT delegacijos apklausė nemažą skaičių asmenų, iš kurių atimta laisvė. Pastarieji yra padarę nemažai įtinkamų pareiškimų, kad policijos pareigūnai, bandantys tyrimo metu išgauti jų prisipažinimą, prieš juos naudojo fizinį smurtą ar kitas bauginimo formas. Baudžiamojo teisingumo sistema *prisipažinimą kaip kaltės įrodymą* laiko svarbiu dalyku. Akivaizdu, kad tai skatina nusikaltimą tiriančius pareigūnus – kurie dažnai verčiami gauti rezultatą – naudoti fizinę ir psichologinę prievartą. Kalbant apie kankinimų ir kitų prievartos formų prevenciją labai svarbu plėtoti tokius nusikaltimų tyrimo metodus, kurie sumažintų priklausomybę nuo prisipažinimo ir kitų įrodymų bei informacijos, gautų per apklausas, kai siekiama išgauti teisiųjų prisipažinimą.

36. **Elektroniniai (t.y. garso ir/arba vaizdo) policijos apklausų įrašai** - tai papildoma garantija, sauganti sulaikytus asmenis nuo žiauraus elgesio su jais. CPT džiugu pažymėti, kad vis daugiau valstybių svarsto galimybes įdiegti tokias sistemas. Tokios technikos dėka galima pilnai ir patikimai įrašyti apklausos eigą ir ženkliai palengvinti skundų dėl žiauraus elgesio nagrinėjimą. Tai sutampa ir su žiaurų policijos elgesį patyrusių asmenų, ir su pačių policijos pareigūnų, nepagrįstai kaltinamų naudojusių fizinį ar psichologinį smurtą, interesais. Be to, elektroniniai policijos apklausų įrašai sumažina kaltinamųjų galimybes vėliau melagingai teigti, kad jie nedavė tam tikrų parodymų.

37. Daug kartų ir daugelyje valstybių CPT aptiko bauginančiai įrengtų **apklausos kambarių**: pavyzdžiui, juodai išdažytų kambarių, kuriuose įrengtos lempos apšviečia tik apklausiamo asmens veidą. Tokiems įrengimams ne vieta policijos nuovadose.

Apklauskos kambariai turi būti tinkamai apšviesti, šildomi ir vėdinami, o visi apklauskos dalyviai turi sėdėti ant vienodos rūšies ir patogumo kėdžių. Apklausa atliekantis pareigūnas neturi būti dominuojančioje (aukštesnėje) padėtyje prieš įtariamąjį ar per daug toli nuo jo. Spalvų gama turi būti neutrali.

38. Keliose valstybėse CPT susidūrė su tokia praktika - policijos areštines laikomiems asmenims, ypač kai jie yra apklausiami, yra užrišamos akys. Policijos pareigūnai aiškina CPT delegacijai tokios praktikos tikslus įvairiai ir dažnai prieštaringai. Per pastaruosius kelerius metus surinkta informacija rodo, kad daugeliu, jeigu ne visais, atvejais žmonėms akys užrišamos tada, kai norima, kad šie negalėtų atpažinti prieš juos smurtą naudojančių teisėsaugos institucijų darbuotojų. Net tuo atveju, kai smurtas nėra naudojamas, akių užrišimas įkalintam asmeniui, - ypač kai jis yra tardomas - yra žiauraus elgesio, savo poveikiu tokiam asmeniui paprastai prilygstančio psichologiniam smurtui, forma. CPT vienareikšmiškai rekomenduoja uždrausti policijos areštines laikomiems asmenims užrišti akis.

39. CPT tapo įprastu dalyku policijos patalpose rasti **įtartinų daiktų**, kaip antai: medinių lazdų, šluotų rankenų, beisbolo lazdų, metalinių strypų, storų elektros laidų gabalų, netikrų šaunamųjų ginklų ar peilių. Daugeliu atvejų tokie rasti daiktai patvirtindavo CPT gautus teiginius, kad šiose institucijose laikomiems asmenims šiais daiktais buvo grasinama ir/arba juos mušė.

Įprastas policijos pareigūnų paaiškinimas - išvardinti daiktai yra konfiskuoti iš įtariamųjų ir bus naudojami kaip daiktiniai įrodymai. Ta aplinkybė, kad minėti daiktai paprastai būna be etikečių ir išmėtyti įvairiose vietose (kartais užkišti už užuolaidų ar spintų), nesukelia pasitikėjimo panašiais paaiškinimais. Kad išsklaidyti abejones dėl netinkamo kai kurių policijos pareigūnų elgesio ir pašalinti potencialius pavojaus personalui ir sulaukytiems asmenims šaltinius, ir kad vėliau konfiskuotus daiktus būtų galima naudoti kaip įrodymus, jie visada turi būti tinkamai pažymėti, užregistruoti ir laikomi specialiai skirtose saugykloje. Visus kitus daiktus, analogiškus aukščiau išvardintiems, iš policijos nuovadų būtina pašalinti.

40. Nuo pat savo veiklos pradžios CPT gynė tris policijos sulaikytų asmenų teises: **teisę į advokatą, teisę prašyti, kad jam būtų iškvieistas gydytojas, ir teisę pranešti apie sulaikymą kuriam nors iš sulaikytojo giminių arba kitai jo pasirinktai trečiajai šaliai.** Daugelyje valstybių vadovaujantis ECRI rekomendacijomis buvo imtasi priemonių, kurios suteiktų šias teises arba sustiprintų jų veikimą. Kalbant konkrečiai, į policijos areštinę patekusio asmens teisė susisiekti su advokatu pripažįstama beveik visose CPT lankomose valstybėse, o tos kelios, kuriose šios teisės kol kas nėra, jau planuoja ją įvesti.

41. Tačiau pažymėtina, kad kai kurios valstybės nenoromis įgyvendina CPT rekomendacijas, kad teisė **į advokatą** turi būti garantuojama nuo sulaikymo momento. Kai kuriose valstybėse policijos sulaikyti asmenys gali šia teise pasinaudoti tik tada, kai praleidžia areštinėje tam tikrą laiką. Kitur ši teisė įsigalioja tik tada, kai sulaikytas asmuo oficialiai paskelbiamas įtariamuoju.

CPT ne kartą pabrėžė, kad, kiek rodo jo patirtis, laisvės atėmimo pradžioje bauginimų ir fizinės prievartos grėsmė yra didžiausia. Todėl policijos sulaikytų asmenų galimybė tuo metu susisiekti su advokatu yra pagrindinė apsaugos nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu priemonė. Tokios garantijos buvimas prevenciškai veikia netinkamai elgtis su sulaikytais asmenimis linkusius policininkus; be to, advokatas gali imtis atitinkamų veiksmų, jei smurtas vis dėlto buvo panaudotas. CPT pripažįsta, kad norint apsaugoti teisėtus policijos tyrimo tikslus, išimtiniais atvejais gali būti būtina tam tikram laikui atidėti galimybę sulaikytam asmeniui susisiekti su jo pasirinktu advokatu. Tačiau dėl to apklausų metu neturi būti visiškai atimta teisė susisiekti su advokatu. Tokiais atvejais turi būti užtikrinta galimybė kreiptis į kitą nepriklausomą advokatą.

Teisė į advokatą turi apimti teisę bendrauti su juo privačiai. Iš principo asmuo turi turėti teisę bet kuriuos parodymus policijoje duoti dalyvaujant advokatui. Žinoma, tai neturi trukdyti policijai apklausti sulaikytus asmenis dėl skubių dalykų net ir nedalyvaujant advokatui (kuris negali atvykti tuoj pat) arba nesutikti jo pakeisti kitu advokatu, kuris gali trukdyti tinkamai tyrimo eigai.

Be to, CPT pabrėžė, kad teisė į advokatą turi būti suteikiama ne tik įtariamam padarius nusikaltimą asmeniui, bet ir kiekvienam, kuris pagal įstatymą privalo atvykti į policijos nuovadą arba joje būti, t.y. liudyti.

Kad teisė į advokatą būtų pilnai įgyvendinta praktiškai, tokia galimybė turi būti suteikiama ir tiems asmenims, kurie negali apmokėti advokato paslaugų.

42. Policijos sulaikyti asmenys turi turėti oficialiai pripažintą teisę **susisiekti su gydytoju**. Tai yra, gydytojas turi būti iškviestas nedelsiant, jeigu asmuo reikalauja, kad jį apžiūrėtų gydytojas; policijos pareigūnai neturi ieškoti pretekstų, kaip atsisakyti tokius prašymus patenkinti. Be to, teisė susisiekti su gydytoju turi apimti sulaikyto asmens teisę prašyti, kad jį apžiūrėtų jo/jos pasirinktas gydytojas (nežiūrint to, kad jį/ją jau apžiūrėjo policijos iškviestas gydytojas).

Visos policijos areštinėse laikomų asmenų medicinos apžiūros turi vykti negirdint ir, jeigu dalyvaujantis gydytojas konkrečiu atveju nereikalauja priešingai, nematant policijos pareigūnams.

Taip pat svarbu, kad iš areštinės paleisti ir prieš teismą nestoję asmenys turėtų teisę reikalauti, jog oficialus teismo gydytojas juos apžiūrėtų/ išduotų jiems pažymą.

43. Sulaikyto asmens **teisė pranešti apie savo sulaikymą trečiajai šaliai** turi būti garantuojama nuo pat sulaikymo momento. CPT pripažįsta, kad naudojimasis šia teise gali būti ribojamas tam tikromis išimtimis, kad būtų apsaugoti teisėti policijos tyrimo tikslai. Tačiau tokios išimtys turi būti aiškiai apibrėžtos ir griežtai ribotos trukmės, o jų taikymą turi lydėti tam tikros garantijos (pavyzdžiui, delsimas pranešti apie sulaikymą turi būti užregistruotas raštu nurodant jo priežastis ir gavus su byla nesusijusio aukštesniojo policijos pareigūno arba prokuroro leidimą).

44. Asmenų, iš kurių atimta laisvė, teisės netenka vertės, jeigu šie asmenys apie savo teises nežino. Todėl svarbu, kad policijos sulaikyti asmenys būtų nedelsiant jiems suprantama kalba **supažindinti su jų teisėmis**. Siekiant tai užtikrinti, policijos sulaikytiems asmenims jų sulaikymo pradžioje turi būti sistemingai pateikiamas informacinis lapelis, kuriame paprastai ir aiškiai išdėstytos jų teisės. Be to, tokie asmenys turi pasirašyti pažymą, įrodančią, kad jie buvo informuoti apie savo teises.

45. CPT kelis kartus pabrėžė teismų ir prokuratūros vaidmenį kovojant su policijos naudojama prievarta.

Pavyzdžiui, visi policijos sulaikyti asmenys, kuriuos ketinama suimti, turi būti pristatyti teisėjui, kuris priima sprendimą dėl suėmimo, kaip kardamosios priemonės, pagrįstumo. Tačiau tarp CPT aplankytų valstybių vis dar yra tokių, kuriose tai nėra daroma. Teisėjui pristatytas sulaikytas asmuo, prieš kurį buvo naudojama prievarta, turi galimybę laiku paduoti skundą dėl tokio elgesio su juo. Be to, net ir nesant specialių skundų dėl netinkamo elgesio, tačiau yra kitų netinkamo elgesio požymių (pavyzdžiui, įžiūrimų sužeidimų; bendras sulaikytojo stovis ar elgesys), teisėjas gali laiku imtis reikiamų veiksmų.

Natūralu, kad teisėjas gali imtis reikiamų veiksmų, jeigu yra požymių, kad policija naudojo prievartą. Visais atvejais, kai teisėjui pristatytas įtariamas padarius kriminalinį nusikaltimą asmuo pareiškia apie prieš jį naudotą prievartą, teisėjas privalo raštiškai užregistruoti skundą, įsakyti nedelsiant atlikti medicinos apžiūrą ir imtis reikiamų veiksmų, kad skundas būtų kruopščiai išnagrinėtas. Tokia procedūra turi būti taikoma nepriklausomai nuo to, ar asmuo turi matomų išorės sužeidimų. Net jei nėra aiškių nusiskundimų dėl patirtos prievartos, tačiau yra kitų priežasčių manyti, kad stojęs prieš jį asmuo galėjo tapti prievartos auka, teisėjas visada privalo reikalauti, kad būtų atlikta medicinos apžiūra.

Teisminių ir kitų atitinkamų institucijų atliekamas kruopštus visų skundų dėl teisės saugos pareigūnų naudotos prievartos nagrinėjimas ir, prireikus, atitinkamų sankcijų skyrimas turės stiprų prevencinį poveikį. Ir priešingai, jeigu šios institucijos nesiims efektyvių veiksmų aiškinantis joms pateiktus skundus, teisės saugos pareigūnai, linkę taikyti prievartą prieš sulaikytus asmenis, labai greitai pajus, kad jų žiaurumas yra nebaudžiamas.

46. Tam tikrais atvejais gali iškilti būtinybė **papildomai apklausti areštiniėje laikomus asmenis**. CPT nuomone, prievartos prevencijos požiūriu tokias apklausas pageidautina organizuoti ne policijos nuovadoje, o kalėjime. Sulaikytų asmenų siuntimą į policijos nuovadą tolesnei apklausai reikėtų organizuoti ir sankcionuoti tik tada, kai tai yra visiškai neišvengiama. Akivaizdu, kad tokiais ypatingais atvejais į policijos nuovadą sugrąžintas sulaikytas asmuo turi naudotis visomis trimis teisėmis, kurios nurodytos 40 - 43 punktuose.

47. Laikymo trukmė policijos areštinėje yra (arba, bent jau turėtų būti) santykinai trumpa. Nepaisant to, **laikymo areštinės kameroje sąlygos** turi atitikti tam tikrus pagrindinius reikalavimus.

Visos areštinės kameros turi būti švarios, pakankamai erdvios¹, kad vietos pakaktų tokiam asmenų skaičiui, kokiam jos yra naudojamos, ir tinkamai apšviestos (t.y. šviesos pakantų skaitymui, o miego valandomis apšvietimas būtų išjungtas); pageidautina, kad kameroje būtų natūralus apšvietimas. Be to, kameroje turi būti įrengtos vietos poilsiui (pavyzdžiui, prie grindų pritvirtinta kėdė ar suolas), o per naktį areštinėje turintiems pasilikti asmenims turi būti išduoti švarūs čiužiniai ir antklodės. Policijos sulaikytiems asmenims turi būti sudarytos padorios sąlygos naudotis tualetu ir nusiprausti. Būтина užtikrinti, kad asmenys areštinėje galėtų bet kada panorėję atsigerti vandens, o maistas jiems būtų išduodamas nustatytu laiku. Bent vieną kartą per dieną turi būti sočiai maitinama (t.y. kažkas daugiau, nei sumuštinis). Asmenims, kurie laikomi policijos areštinėje 24 valandas arba ilgiau, turi būti pasiūlytas, kiek tai įmanoma, kasdienis pasivaikščiojimas lauke.

Daugelis CPT delegacijų aplankytų policijos objektų neatitinka šių minimalių reikalavimų. Tai ypač neigiamai veikia asmenis, kurie vėliau turi būti pristatyti į teismą; labai dažnai jiems tenka stoti prieš teisėją praleidus vieną ar kelias dienas purvinose ir tinkamai neįrengtose kameroje, kur neturėjo galimybių normaliai pailsėti, pavalgyti ir nusiprausti.

48. Policijos pareiga rūpintis sulaikytais asmenimis apima atsakomybę už tai, kad būtų garantuotas jų *saugumas ir fizinė neliečiamybė*. Todėl kontroliuoti, ar sulaikytiems asmenims skirtos patalpos tinkamos, yra neatskiriama policijos pareigos rūpintis sulaikytaisiais dalis. Turi būti imtasi atitinkamų priemonių užtikrinti policijos sulaikytiems asmenims galimybę nuolat be didelių pastangų kontaktuoti su nuovados personalu.

CPT delegacijai teko susidurti su atvejais, kai kameros buvo įrengtos toli nuo įprastų policijos pareigūnų buvimo vietų, jose nėra priemonių, kuriomis būtų galima patraukti policijos pareigūnų dėmesį (pavyzdžiui, iškvietimo sistemos). Dėl to kyla rimtas pavojus, kad laiku nebus reaguota į įvairius incidentus (sulaikytųjų tarpusavio smurtą, bandymus nusizudyti, gaisrą ir t. t.).

¹ Dėl policijos kamerų dydžio, žr. Antrosios bendrosios ataskaitos (CPT/Inf (92) 3) 43 punktą.

49. Be to, CPT nuogaštauja dėl kai kurių valstybių praktikos, kai kiekvienas specializuotas skyrius (narkotikų, organizuoto nusikalstamumo, kovos su terorizmu) policijos pastate turi sulaikytiesiems laikyti savo patalpas, kuriose dirba to skyriaus pareigūnai. Komiteto nuomone, tokio požiūrio būtina atsisakyti ir įkurti *centrinį sulaikytų asmenų laikymo padalinį*, kuriame dirbtų specialiai darbui su sulaikytais asmenimis parengtas personalas. Tokia praktika tikriausiai būtų naudinga vykdant žiauraus elgesio prevenciją. Be to, atleidus specializuotus skyrius nuo pareigų, susijusių su sulaikytų asmenų laikymu, gali pagerėti vadyba ir materialinis aprūpinimas.

50. Galiausiai policijos įstaigų inspektavimas, kurį vykdo nepriklausomos institucijos, gali įnešti svarų indėlį užkertant kelią prievartai prieš policijoje laikomus asmenis ir, platesne prasme, padėti užtikrinti patenkinamas jų laikymo sąlygas. Siekiant didesnio efektyvumo tokių institucijų inspekcijos turi būti reguliarios ir iš anksto neskelbtos, o minėtų valdžių atstovai turi turėti įgaliojimus kalbėtis su sulaikytais asmenimis privačiai. Be to, jie turi išnagrinėti visus klausimus dėl elgesio su sulaikytaisiais: sulaikymo momento registravimas; sulaikytų asmenų informavimas apie jų teises ir realus šių teisių (ypač 40 - 43 punktuose nurodytų trijų teisių) įgyvendinimas; taisyklių, apibrėžiančių įtariamų padarius nusikaltimą asmenų apklausą, laikymasis ir materialinės laikymo areštinėje sąlygos.

Aukščiau minėtos institucijos išvados turi būti perduotos ne tik policijai, bet ir kitoms nuo policijos nepriklausomoms įstaigoms.

II. Pataisos įstaigos

Ištrauka iš Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3]

44. Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad inspektuodamas pataisos įstaigą CPT turi ištirti daugelį klausimų. Aišku, jog ypatingas dėmesys kreipiamas į bet kokius teiginius, kad personalas netinkamai elgiasi su kaliniais. Tačiau visi laikymo pataisos įstaigoje sąlygų aspektai yra svarbūs CPT pagal jam suteiktus įgaliojimus. Netinkamas elgesys gali pasireikšti įvairiomis formomis, iš kurių daugelis gali nebūti tyčinėmis, o susidaryti dėl organizacinių nesėkmių arba nepakankamų išteklių. Todėl CPT yra svarbus bendras gyvenimo pataisos įstaigoje lygis, kurį didele dalimi apsprendžia kaliniams siūloma veikla ir bendra kalinių ir darbuotojų santykių būklė.

45. CPT atidžiai stebi pataisos įstaigoje vyraujančią atmosferą. Skatinant konstruktyvius, o ne konfrontacijas pagrįstus santykius tarp kalinių ir darbuotojų, mažėja bet kurio kalėjimo aplinkai būdinga įtampa ir tuo pačiu metu žymiai mažėja smurto atvejų ir netinkamo elgesio kalinių atžvilgiu tikimybė. Trumpai tariant, CPT pageidauja įsitikinti, kad priežiūrą ir kontrolę lydi bendravimas ir rūpinimasis. Tokia praktika toli gražu nekeltų grėsmės pataisos įstaigos saugumui, o gali žymiai jį sustiprinti.

46. Perpildymas - tai ne mažiau svarbus CPT įgaliojimų aspektas. Visoms pataisos įstaigos tarnyboms ir veiklai bus padarytas neigiamas poveikis, jei bus reikalaujama sutalpinti daugiau kalinių, nei buvo numatyta; bendras gyvenimo pataisos įstaigoje lygis (gal būt net ir žymiai) kris. Be to, pataisos įstaiga arba tam tikra jos dalis gali būti taip perpildyta, kad tai savaime yra nežmonišku ir žeminančiu elgesiu fizine prasme.

47. Tinkama veiklos programa (darbas, mokslas, sportas, t.t.) yra ypatingai svarbi kalinių gerovei. Šis teiginys tinka visoms pataisos įstaigoms: tiek toms, kuriose laikomi nuteistųjų, tiek ir toms, kuriose teismo laukia kardomi asmenys. CPT pastebėjo, kad daugelyje tardymo izoliatorių ypatingai stinga veiklos. Režiminės veiklos organizavimas tokiose įstaigose, kuriose pakankamai didelė jose laikomų asmenų kaita, nėra svarbiausias dalykas. Aišku, kad net negali būti kalbama apie tokias individualias programas, kurias galima taikyti laisvės atėmimo įstaigoje kaliniams nuteistiesiems. Tačiau, kad ir kokios geros bebūtų materialinės sąlygos kamerose, kaliniai negali būti laikomi jose užrakinti savaitėmis ar net mėnesiais. CPT nuomone, turėtų būti stengiamasi užtikrinti, kad tardymo izoliatoriuose esantys kaliniamieji galėtų didelę dienos dalį (8 ar daugiau valandų) praleisti ne kamerose ir užsiimti įvairia naudinga veikla. Aišku, kad laisvės atėmimo įstaigų, kuriose bausmė atlieka nuteistieji, režimai turėtų būti dar švelnesni.

48. Ypatingas dėmesys turėtų skiriamas buvimui lauke. Reikalavimas, kad kaliniams mažiausiai vieną valandą per dieną būtų leidžiama būti lauke, yra pripažįstamas kaip pagrindinė jų teisė; (pageidautina, kad lauke būtų užsiimama įvairesne veikla). CPT norėtų pabrėžti, kad visi be išimties kaliniai (įskaitant ir asmenis, atliekančius nuobaudą drausminės zonos patalpose) turėtų turėti galimybę kasdien būti lauke. Taip pat savaime suprantama, kad buvimo lauke vietos turėtų būti pakankamai erdvios ir, kur įmanoma, turėtų būti pavėsinės.

49. Patogus ir tinkamas tualetas bei higienos užtikrinimas - tai esminiai žmoniškos aplinkos elementai.

Šiuo klausimu CPT privalo pažymėti, kad jis nepalankiai vertina kai kuriose šalyse pastebėta praktika, kai kaliniai tuštinasi į kameroje laikomus kibirus (kurie vėliau nustatytu laiku yra "išpilami"). Kameroje (pageidautina, jog tai būtų atskira patalpa su sanitariniais įrengimais) turėtų būti įrengtas tualetas arba nustatyta tvarka, pagal kurią kalinius, kuriems reikia pasinaudoti tualetu, būtų galima bet kuriuo metu (taip pat ir naktį) nedelsiant išleisti iš kamero.

Be to, kaliniai turėtų turėti pakankamas galimybes naudotis dušo ir vonios patalpomis. Taip pat pageidautina, kad kameroje būtų tekantis vanduo.

50. Reikėtų papildomai pažymėti, kad CPT ypatingai neramina tokie atvejai, kai ta pati įstaiga yra perpildyta, joje nepakanka režiminės veiklos ir sanitarinių įrengimų. Bendras tokių sąlygų poveikis gali būti ypatingai žalingas kaliniams.

51. Kaliniams taip pat labai svarbu palaikyti gerus ryšius su laisve. Visų pirma, kaliniui turi būti suteiktos galimybės išsaugoti ryšius su šeima ir artimais draugais. Turėtų būti vadovaujamas principu skatinti ryšius su laisve; taikant bet kokius tokių ryšių apribojimus, turėtų būti atsižvelgiama tik į saugumo sumetimus arba turimus resursus.

CPT šiuo klausimu norėtų pabrėžti, kad reikėtų šiek tiek lanksčiau taikyti pasimatymų ir skambinimo telefonu taisykles kaliniams, kurių šeimos gyvena toli (ir todėl reguliarius pasimatymai yra neįmanomi). Tokiems kaliniams, pavyzdžiui, galėtų būti leidžiama keliems pasimatymams skirtą laiką išnaudoti per vieną pasimatymą ir/arba galėtų būti suteikiamos palankesnės sąlygos skambinti šeimoms telefonu.

52. Savaime suprantama, kad CPT rūpi ir konkrečios problemos, su kuriomis gali susidurti tam tikros kalinių kategorijos, pavyzdžiui, moterys, nepilnamečiai ir užsieniečiai.

53. Įstaigų darbuotojams kartais gali tekti panaudoti jėgą, o ypatingais atvejais smurtaujančiams kaliniams suvaldyti net gali prireikti panaudoti fizinio sutramdymo priemonės. Tokiais atvejais neabejotinai padidėja tikimybė, jog su kaliniais gali būti netinkamai elgiamasi, todėl yra reikalingos konkrečios jų apsaugos priemonės.

Kalinys, kurio atžvilgiu buvo panaudotos prievartos priemonės, turėtų turėti teisę į tai, kad jį nedelsiant apžiūrėtų, o, jei reikia, ir gydytų gydytojas. Apžiūra turėtų būti atliekama negirdint ir, pageidautina, nematant kitiems pareigūnams, o jos išvados (įskaitant ir bet kokius svarbius kalinio pareiškimus ir gydytojo išvadas) turėtų būti oficialiai užrašomos; kalinys turėtų turėti galimybę su išvadomis susipažinti. Ypatingais atvejais panaudojus fizinio tramdymo priemones, atitinkamas kalinys turėtų būti nuolatos stebimas medikų. Be to, fizinio tramdymo priemonių taikymas turėtų būti kaip įmanoma greičiau nutrauktas; jokių atvejų šios priemonės neturėtų būti taikomos arba jų taikymas pratęsiamas kaip drausminė nuobauda. Baigiant, pabrėžtina, kad kiekvienas jėgos prieš kalinius panaudojimo atvejis turėtų būti registruojamas.

54. Efektyvios skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros - tai svarbiausia kalinių apsauga nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu. Kaliniai turėtų turėti plačias galimybes pateikti skundus į kalinio įstaigų sistemas, tiek ir kitiems kompetentingiems organams. Jie taip pat turėtų turėti galimybę konfidencialiai pasimatyti su atitinkama pareigūnu. CPT mano, jog ypatingai svarbu, kad kiekvienoje įstaigoje reguliariai lankytųsi nepriklausomi organai (pvz., inspektorių taryba arba priežiūrą vykdančios teisėjas), kurie būtų įgalioti nagrinėti kalinių skundus (o jei reikia, ir imtis atitinkamų priemonių) bei inspektuoti įstaigos patalpas. Be kita ko, tai gali vaidinti svarbų vaidmenį šalinant tarp pataisos įstaigas vadovybės ir konkretaus kalinio arba bendrai visų kalinių iškylančius nesutarimus.

55. Tiek kalinių, tiek ir pataisos įstaigos darbuotojų labai yra svarbu, jog būtų oficialiai nustatytos ir praktikoje taikomos aiškios drausminės taisyklės; jei jos nėra pakankamai aiškios, iškyla neoficialių (ir nekontroliuojamų) santykių grėsmė. Drausminės procedūros turėtų užtikrinti kaliniams teisę pasiaiškinti dėl jiems inkriminuojamo pažeidimo ir bet kokias paskirtas nuobaudas apskųsti vyresniems pareigūnams.

Be oficialių drausminių procedūrų dažnai egzistuoja ir kita tvarka, pagal kurią drausmei/saugumui užtikrinti (pvz., "tvarkai" įstaigoje palaikyti) kalinys gali būti priverstinai atskiriamas nuo kitų kalinių. Kartu su tokiomis procedūromis turėtų veikti ir efektyvios apsaugos garantijos. Kaliniui, jei to nedraudžia saugumo reikalavimai¹, turėtų būti pranešama apie priežastis, dėl kurių prieš jį buvo imtasi tokių priemonių; jam turėtų būti suteikta galimybė išreikšti savo nuomonę tuo klausimu ir apskųsti skirtą nuobaudą atitinkamam organui.

¹ Vėliau šis reikalavimas buvo performuluotas taip: kalinys turėtų būti raštu informuojamas apie priežastis, dėl kurių prieš jį buvo imtasi tokių priemonių (išdėstant priežastis gali būti nenurodomos tolios detalės, kurių dėl saugumo sumetimų kaliniui negalima atskleisti).

56. CPT ypatingą dėmesį skiria kaliniams, kurie dėl kokių nors priežasčių (drausminių; dėl jų “pavojingumo” arba “nedrausmingo” elgesio; nusikaltimo tyrimo; jų pačių prašymu) yra laikomi sąlygoje, panašiose į esančias drausminėse patalpose .

Proporcingumo principas reikalauja, kad būtų išlaikyta pusiausvyra tarp konkrečių atveju būtinų priemonių ir drausminio režimo paskyrimo, kadangi ši priemonė gali turėti labai žalingų pasekmių asmeniui, kuriam skirta tokia drausminė nuobauda. Tam tikromis aplinkybėmis patalpinimas į drausminės zonos patalpas gali virsti nežmonišku arba žeminančiu elgesiu; bet kuriuo atveju, asmuo drausminėse zonos patalpose turėtų būti laikomas kaip įmanoma trumpiau.

Tuo atveju, kai toks režimas skiriamas asmens prašymu, svarbiausia apsaugos garantija yra tai, kad tokiam kaliniui arba pataisos įstaigos pareigūnui kalinio vardu paprašius iškviešti gydytoją, šis nedelsiant turėtų būti iškvieštas medicininei kalinio apžiūrai atlikti. Šios apžiūros rezultatai, įskaitant ir išvadą apie kalinio fizinę bei psichikos būklę bei, jei reikalinga, numatomos tolesnio izoliavimo pasekmės turėtų būti išdėstomos rašytinėje pažymoje, kuri turi būti perduota kompetetingiems įstaigos pareigūnams.

57. Drausmės reikalavimų nesilaikančių kalinių perkėlimas - tai kita CPT dominanti sritis. Kai kuriuos kalinius ypatingai sunku valdyti, ir kartais tokių kalinių perkėlimas į kitą įstaigą gali būti būtinas. Tačiau nuolatinis kalinio kilnojimas iš vienos įstaigos į kitą gali turėti labai žalingų pasekmių jo psichologinei būsenai ir psichikai. Be to, tokiam kaliniui bus sunkiau palaikyti tinkamus ryšius su šeima ir advokatu. Tam tikromis sąlygomis bendras nuolatinio kalinio kilnojimo iš vienos įstaigos į kitą poveikis gali prilygti nežmoniškam arba žeminančiam elgesiui.

Ištrauka iš Septintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (97) 10]

12. 1996 metais CPT vėl keletą kartų susidūrė su **kalėjimų perpildymo** - reiškiniu, kuris kenkia penitencinėms sistemoms visoje Europoje, - blygybėmis. Dažnai ypatingai perpildyti yra tie kalėjimai, kuriuose laikomi kardomieji (t.y., teismo laukiantys asmenys). Tačiau CPT nustatė, kad kai kuriose šalyse ši problema aktuali visoms įkalinimo įstaigoms.

13. Antroje bendroje ataskaitoje CPT nurodė, kad pataisos įstaigų perpildymas - tai tiesiogiai su Komiteto mandatu susijusi problema (žr. CPT/Inf (92) 3, 46 dalį).

Perpildyta pataisos įstaiga sąlygoja ankštas ir nehygieniškas gyvenimo sąlygas; nuolatinių privatumo stygių (net ir naudojantis sanitariniais įrengimais); veiklos už kameros ribų stoka, nes poreikis yra didesnis, nei leidžia darbuotojų skaičius ir turimos patalpos; per didelį krūvį sveikatos priežiūros tarnyboms; didėjančią įtampą ir atitinkamai smurtą tarp kalinių ir kalinių bei personalo. Šis sąrašas toli gražu nėra baigtinis.

CPT ne vieną kartą buvo priverstas padaryti išvadą, kad nežmoniškų ir žeminančių kalinimo sąlygų priežastimi yra perpildymas.

14. Sprendamos perpildymo problemą, kai kurios šalys pasirinko vietų skaičiaus kalėjimuose didinimo kelią. Savo ruožtu, CPT nėra įsitikinęs, ar padėti bus galima išspręsti vien tik papildomomis vietomis. Eilė Europos valstybių pradėjo kalėjimų statymo programas ir įsitikino, kad kalinių skaičius, padidėjus vietų kalėjimuose skaičiui, atitinkamai išaugo. Ir priešingai, kai kurių valstybių politika, kuria buvo siekiama riboti į kalėjimus siunčiamų asmenų skaičių, leido išlaikyti kontroliuojamą kalinių skaičių.

15. Kalėjimų perpildymo problema yra pakankamai rimta ir, norint parengti strategiją jai išspręsti, būtinas bendradarbiavimas Europos mastu. Todėl CPT buvo ypatingai malonu sužinoti, kad Europos nusikalstamumo problemų komitetas (CDPC) neseniai pradėjo veiklą šioje srityje. CPT tikisi, kad pastangos šiai veiklai sėkmingai užbaigti bus traktuojamos kaip prioritetinės.¹

¹ 1999 metų rugsėjo 30 dieną Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė rekomendaciją Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalinių skaičiaus augimo.

Ištrauka iš Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16]

Personalo ir kalinių santykiai

26. Humaniškos pataisos sistemos kertinis akmuo visada yra tinkamai parinktas ir parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai formuoti savo santykius su kaliniais, ir žiūri į savo darbą ne tik kaip į tarnybos vietą, bet ir kaip į profesiją. Pagrindinis šios profesijos bruožas turi būti gerų santykių su kaliniais sukūrimas.

Deja, CPT dažnai tenka konstatuoti, kad kalinių ir personalo santykiai yra formalūs ir tolimi, kai personalo požiūris į kalinius yra griežtai reglamentuotas, o bendravimą su jais vertina kaip šalutinį savo darbo aspektą. Tokį požiūrį apibūdina nurodyti pavyzdžiai, kurių liudininke buvo CPT: kaliniai turi laukti, kol jais užsiims personalas, arba praleisti lankytojus, stovėdami veidu į sieną; institucijoje vedami iš vienos vietos į kitą kaliniai turi nuleisti galvas ir laikyti rankas už nugaros; pataisos įstaigų personalas demonstratyviai ir net provokuojančiai nešiojasi lazdas. Tokia praktika nėra būtina saugumui palaikyti ir neskatina gerų personalo ir kalinių santykių.

Tikras profesionalumas reikalauja, kad pataisos įstaigų personalas galėtų bendrauti su kaliniais žmoniškai ir tinkamai, sykiu skirdamas dėmesį saugumo ir tvarkos klausimams. Remdamasi tuo įstaigų vadovybė turėtų skatinti personalą proto ribose pasitikėti kaliniais ir laukti iš kalinių pusės noro tinkamai elgtis. Skatinant konstruktyvius ir pozityvius kalėjimų personalo ir kalinių santykius ne tik mažėja smurto atvejų pavojus, bet sykiu tai leidžia sustiprinti kontrolę ir saugumą. Savo ruožtu, personalas jaučia didesnę pasitenkinimą savo darbu.

Teigiamų personalo ir kalinių santykių formavimas daug kuo priklausys nuo to, ar kalinimo zonos ir patalpose, skirtose įvairiai kalinių veiklai, visada yra reikiamas darbuotojų skaičius. CPT delegacijos dažnai išsiaiškina, kad taip nėra. Bendras kadrų trūkumas ir/arba konkretus personalo darbo grafikas, dėl kurio mažėja galimybės palaikyti tiesioginius kontaktus su kaliniais, neabejotinai trukdo formuoti gerus santykius ir apskritai kuria nesaugią aplinką ir personalui, ir kaliniams.

Būtina pažymėti, kad ten, kur trūksta darbuotojų baziniam saugumo lygiui palaikyti ir normaliam įstaigos darbo režimui užtikrinti, gali tekti dirbti viršvalandžius. Dėl to personalas gali patirti didelį stresą ir greitai pervargti; tokia situacija gali padidinti bet kuriai pataisos sistemai būdingą įtampą.

Kalinių smurtas

27. Pataisos įstaigų personalo pareiga rūpintis savo globotiniais apima atsakomybę apginti juos nuo jiems pakenkti norinčių kitų kamerose gyvenančių kalinių. Iš tikrųjų smurto atvejai tarp kalinių yra dažnas reiškinys visose kalinimo sistemose; šių atvejų būna labai įvairių - nuo gana švelnių priekabiavimo formų iki akivaizdžių grasinimų ir rimtų fizinių išpuolių.

Siekiant spręsti smurto tarp kalinių problemą reikia, kad personalas galėtų, (tam reikšmę turi ir pakankamas darbuotojų skaičius), pasinaudoti savo valdžia ir reikiamai vykdyti kontrolės funkcijas. Personalas turi jautriai reaguoti į neramumus pranašaujančius ženklus, būti ryžtingas ir turėti reikiamą pasirengimą, kad prireikus galėtų tinkamai reaguoti. Tokiu atveju saugumo ir rūpinimosi principais paremti nepriešiški personalo ir kalinių santykiai yra lemiamas faktorius; tai daugiausia priklauso nuo to, ar personalas turi atitinkamų bendravimo įgūdžių. Be to, vadovybė turi būti pasiruošusi visiškai palaikyti savo įgaliojimus vykdančių personalą. Gali prireikti ypatingų saugumo priemonių (tarp jų veiksmingų kratų), pritaikytų konkrečiai situacijai. Tačiau šios priemonės turėtų tik papildyti aukščiau minėtus pagrindinius reikalavimus. Be to, pataisos sistemos viduje turi būti sprendžiami atitinkamo kalinių klasifikavimo ir paskirstymo klausimai.

Kaliniams, kurie yra įtariami arba kaltinami seksualine prievarta, kyla daug didesnis pavojus būti užpultiems kitų kalinių. Panašių veiksmų prevencija visada yra sudėtingas uždavinys. Dažnai nusprendžiama tokius kalinius atskirti nuo kitų kalinčiųjų. Tačiau už tokią santykinę saugumą minėtiems kaliniams gali tekti brangiai sumokėti, nes jų veiklos programos palyginus su įprastu kalėjimo režimu yra ženkliai apribotos. Kitas sprendimo būdas yra išskirstyti kalinius, kurie yra įtariami arba kaltinami seksualine prievarta, po visą kalėjimą. Kad toks sprendimas būtų sėkmingas, kameroje būtina sukurti tokių kalinių integracijai tinkamą atmosferą, o personalas turi nuoširdžiai ir tvirtai kovoti prieš bet kokius žiaurumo ar persekiojimo požymius. Trečiasis šios problemos sprendimo būdas - tokius kalinius perkelti į kitas institucijas kartu imantis priemonių, kad būtų nuslėptas jų nusikaltimų pobūdis. Kiekvienas iš šių sprendimų turi savo privalumų ir trūkumų, todėl CPT nesiekia propaguoti kurio nors vieno kitų sąskaita. Sprendimas, kurį variantą pasirinkti, pirmiausia priklauso nuo konkrečių kiekvieno atvejo aplinkybių.

Kalėjimų perpildymas

28. Kalėjimų perpildymas vis dar kenkia pataiso sistemoms visoje Europoje ir rimtai trukdo įgyvendinti bandymus pagerinti asmenų, iš kurių atimta laisvė, laikymo sąlygas. Neigiamas kalėjimų perpildymo poveikis jau buvo akcentuotas ankstesnėse bendrosiose ataskaitose.¹ Plečiantis CPT veiklai visoje Europoje, Komitetas susiduria su faktu, kad vis dažniau skiriamas laisvės atėmimas ir dėl to didėja kalėjimų perpildymas. Situacijos, kai valstybė įkalina tiek daug savo piliečių, negalima įtikinamai paaiškinti aukštu nusikalstamumo lygiu; dalinai už tai yra atsakingos teisėsaugos institucijos ir teisminė valdžia dėl savo požiūrio į įkalinimą.

Esant tokioms aplinkybėms, kalėjimų statybai išleidžiamos didžiulės pinigų sumos klausimo neišsprendžia. Vietoje to reiktų peržiūrėti esamus įstatymus dėl laisvės atėmimo teismo tyrimo ir nuosprendžio priėmimo metu ir jų taikymo praktiką bei galimus alternatyvius sprendimus. Būtent toks požiūris yra propaguojamas Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalinių skaičiaus didėjimo. CPT tikisi, kad valstybės narės įgyvendins šiame svarbiame dokumente išdėstytus principus; šių rekomendacijų realizavimas nuspelno atidžios Europos Tarybos kontrolės.

Didelės patalpos

29. Daugelyje CPT aplankytų valstybių, ypač Vidurio ir Rytų Europoje, kalinių laikymo vietos – tai dažnai didelės patalpos, kuriose yra visi kalinių kasdieniam gyvenimui būtini įrengimai, kaip antai: vieta miegoti, gyvenamosios patalpos, sanitariniai mazgai. CPT prieštarauja pačiam tokio patalpų planavimo uždaruose kalėjimuose principui. Šie prieštaravimai dar labiau sustiprėja, kai neretai išaiškėja faktai, jog tokiose patalpose laikomiems kaliniams yra labai ankšta, o jų gyvenimo sąlygos kenkia sveikatai. Be abejo, įvairiose šalyse dėl įvairių faktorių, įskaitant kultūrinių, pirmenybė teikiama daugiavietėms, o ne vienvietėms kameroms. Tačiau sunku rasti argumentų, kuriais būtų galima pateisinti padėtį, kai dešimtys kalinių gyvena ir miega drauge vienoje patalpoje.

¹ Antroji bendroji ataskaita - CPT/Inf (92) 3, 4 punktas, ir Septintoji bendroji ataskaita - CPT/Inf (97) 10, 12-15 punktai.

Didelėse kamerose laikomų kalinių kasdieniam gyvenimui neišvengiamai trūksta privatumo. Be to, yra didelis pavojus patirti grasinimus ir smurtą. Taip įrengtos patalpos skatina tarpai teisėtvarkos pažeidimų atmosferai, padeda palaikyti stiprius nusikalstamų organizacijų vidaus ryšius. Dėl to personalui gali kilti didelių sunkumų įgyvendinant reikiamą kontrolę, kartais tokia kontrolė gali tapti visiškai neįmanoma, pavyzdžiui, kilus kalėjime neramumams, būtų sunku išvengti žymios intervencijos iš išorės. Dėl tokių patalpų beveik neįmanoma išspėsti klausimo, kaip tinkamai laikyti atskirus kalinius tuo atveju, kai jiems gali grėsti pavojus. Visos šios problemos dar labiau išryškėja, kai kalinių skaičius peržengia priimtinas ribas. Be to, tokioje situacijoje kaliniai priversti laukti eilėse prie prausyklų ir tualetų; o jei dar turėsime omenyje problemą, kaip sunku tinkamai vėdinti patalpą, kurioje laikoma tiek daug žmonių, tai laikymo sąlygos tampa tiesiog apgailėtinos.

Kita vertus, CPT privalo pabrėžti, kad atsisakymą nuo didelių kamerų mažesnių patalpų vardan būtina derinti su priemonėmis, užtikrinančiomis, kad kalinamieji galėtų didelę dienos dalį praleisti ne kamerose ir užsiimti įvairia naudinga veikla.

Galimybė naudotis natūraliu apšvietimu ir grynu oru

30. CPT dažnai susiduria su įtaisais, kaip antai: metalinėmis langinėmis, ant langų pritvirtintais skersiniais ar plokštėmis, kurie trukdo natūraliai šviesai ir grynam orui patekti į patalpą. Tai ypač būdinga institucijoms, kuriose sulaikyti asmenys laikomi iki teismo. CPT visiškai pritaria nuomonei, kad gali iškilti būtinybė kai kurių kalinių atžvilgiu imtis ypatingų saugumo priemonių, kad būtų užkirstas kelias slapto suokalbčio ir/ar nusikalstamos veiklos pavojui. Tačiau tokių priemonių įvedimas turėtų būti išimtis, o ne taisyklė. Vadinas, kompetentingos institucijos turi išnagrinėti kiekvieno kalinio atvejį, kad galėtų įvertinti, ar ypatingos saugumo priemonės yra pateisinamos. Net jeigu tokios priemonės yra būtinos, jos neturėtų atimti iš kalinių galimybės būti prie natūralios šviesos ir kvėpuoti grynu oru. Natūrali šviesa ir grynas oras yra pagrindiniai gyvybės elementai, kuriais naudotis turi teisę kiekvienas kalinys: maža to, dėl šių elementų stokos susidaro sąlygos, palankios ligų, o ypač tuberkuliozės plitimui.

CPT pripažįsta, kad deramų laikymo sąlygų pataisos institucijose sukūrimas gali nemažai kainuoti, o jų gerinimą daugelyje valstybių sunkina nepakankamas finansavimas. Tačiau tam, kad pašalinti langų blokavimo įtaisus (ir įrengti alternatyvias atitinkamos konstrukcijos saugumo priemones tada, kai tai yra būtina), nereikia didelių išlaidų, o sykiu tai būtų naudinga visiems suinteresuotiems asmenims.

Užkrečiamos ligos

31. Užkrečiamų ligų, o ypač tuberkuliozės, hepatito ir ŽIV/AIDS, plitimas tapo pagrindiniu daugelio valstybių sveikatos apsaugos sistemų rūpesčiu. Nors šie susirgimai būdingi visiems gyventojams apskritai, kai kuriose pataisos institucijų sistemose jie tapo katastrofos lygio problema. CPT ne kartą išreiškė rimtą susirūpinimą dėl priemonių, taikomų šiai problemai spręsti, neadekvatumo. Be to, buvo nustatyta, kad materialinės kalinių laikymo sąlygos gali tik skatinti šių susirgimų plitimą.

CPT suvokia, kad ekonominių sunkumų, su kuriais susiduria daugelis CPT aplankytų valstybių, laikotarpiu būtina kažką aukoti, o tai liečia ir pataisos institucijas. Tačiau nepaisant sunkumų, su kuriais tenka susidurti tam tikru metu, laisvės atėmimo iš žmogaus aktas yra visada susijęs su pareiga juo rūpintis, todėl reikia imtis veiksmingų profilaktikos, diagnozavimo ir gydymo priemonių. Ypač svarbu, kad valstybės valdžia vykdytų šią pareigą tada, kai būtina gydyti gyvybei pavojingas ligas.

Šiuolaikinių diagnozavimo metodų taikymas, reguliarus aprūpinimas medikamentais ir lydimomis medžiagomis, personalo priežiūra, kad kaliniai laiku ir reikiamais kiekiais gertų paskirtus preparatus, ir prireikus specialių dietų sudarymas - tai svarbiausi elementai, užtikrinantys veiksmingą kovą su aukščiau minėtais susirgimais ir atitinkamą tokių kalinių priežiūrą. Be to, užkrečiamomis ligomis sergantiems kaliniams skirtose patalpose turi būti sudarytos jų sveikimui palankios materialinės sąlygos; be natūralaus apšvietimo ir gero vėdinimo patalpose turi būti patenkinamas higienos lygis. Taip pat patalpa neturi būti perpildyta.

Nerekomenduotina sergančius kalinius atskirti nuo likusių, nebent to būtinai reikėtų dėl medicininių ar kitų priežasčių. Todėl CPT nori ypač pabrėžti, kad nėra jokių medicininių parodymų, reikalaujančių segreguoti kalinius tik dėl to, kad jie yra infekuoti ŽIV.

Kad būtų išsklaidytas klaidingas požiūris į šiuos dalykus, nacionalinės valdžios institucijos privalo parengti pilną mokymo apie užkrečiamas ligas programą kaliniams ir kalėjimų personalui. Tokioje programoje turėtų būti aiškinami ligos perdavimo būdai ir apsaugos metodai bei atitinkamų prevencijos priemonių naudojimas. Ypatingą dėmesį reikia skirti aiškinimui apie pavojų užsikrėsti ŽIV arba hepatitu B/C lytinių kontaktų metu ir per intravenines narkotikų injekcijas ir apie tai, kokį vaidmenį atlieka įvairūs kūno skysčiai, kaip ŽIV ir hepatito virusų nešiotojai.

Be to, būtina pabrėžti, kad reikia teikti atitinkamą informaciją ir konsultuoti prieš, o gavus teigiamą rezultatą, ir po diagnostinio testo. Taip pat akivaizdu, kad informacija apie pacientą yra konfidenciali. Principinę reikšmę turi tai, kad atlikti kokius nors tyrimus ir panašiai galima tik turint raštišką suinteresuoto asmens sutikimą.

Kad minėtų susirgimų kontrolė būtų veiksminga, visos ministerijos ir žinybos, dirbančios šioje srityje, turi kuo efektyviau koordinuoti savo pastangas. CPT norėtų pabrėžti, kad išėjusiam į laisvę asmeniui turi būti garantuotas tolesnis gydymas.¹

Sustiprintos apsaugos būriai

32. Kiekvienoje šalyje yra tam tikras skaičius kalinių, kurie kelia ypatingą pavojų saugumui, todėl jų laikymui būtina sudaryti specialias sąlygas. Šie kaliniai gali kelti didelį pavojų dėl jų padarytų nusikaltimų pobūdžio, jų reakcijos į gyvenimo kalėjime suvaržymus ar jų psichologinių/psichiatrinių ypatumų. Ši kalinių grupė paprastai sudaro (arba bent jau turėtų sudaryti, jeigu klasifikavimo sistema funkcionuoja patenkinamai) labai nedidelę visų kalinių dalį. Tačiau būtent ši kategorija kelia ypatingą susirūpinimą CPT, nes dėl būtinybės tokių kalinių atžvilgiu taikyti išskirtines priemones yra didelis nežmoniško elgesio pavojus.

Ypač didelį pavojų keliantys kaliniai savo būrio ribose turėtų turėti santykinai laisvą režimą, lyg kompensaciją už labai griežtas jų laikymo sąlygas. Jiems turėtų būti suteikta galimybė susitikti su kitais būryje laikomais kaliniais ir teisė laisvai rinktis veiklos rūšį. Reikėtų dėti specialių pastangų, kad padidinto saugumo būriuose būtų formuojama gera vidaus atmosfera. Turi būti siekiama sukurti teigiamus personalo ir kalinių santykius. Tai svarbu ne tik žmogiško elgesio su kaliniais prasme. Šios priemonės leidžia užtikrinti efektyvų kontrolės ir saugumo lygį bei personalo apsaugą.

Labai svarbu užtikrinti patenkinamą veiklos programą; galima sakyti, kad padidinto saugumo būryje tai yra dar svarbesnis dalykas, negu įprastose kamerose. Tokia programa gali padėti kompensuoti neigiamą poveikį, kurį kaliniams, kaip asmenybėms, daro gyvenimas vakuomo sąlygomis tokiaame būryje. Siūlomos veiklos rūšys turi būti kuo įvairesnės (švietimas, sportas, profesinė veikla ir t. t.). Akivaizdu, kad saugumo sumetimais gali būti sunku aprūpinti įvairių rūšių darbais, kokie yra įprastose kalėjimo kamerose. Tačiau tai nereiškia, kad kaliniams turi būti siūlomas tik varginantis darbas.

Akivaizdu, kad padidinto saugumo zonoje kalinių negalima laikyti ilgiau, nei to reikalauja jų keliamas pavojus. Todėl būtina reguliariai peržiūrėti sprendimus dėl kalinių laikymo vietos. Tokių peržiūrų metu visada reikia remtis ilgalaikiu kiekvieno kalinio vertinimu, kurį atlieka specialiai apmokytas personalas. Be to, kalinius, kiek tai įmanoma, būtina išsamiai informuoti apie jų perkėlimo į būrį priežastis arba priežastis, dėl kurių laikymas yra atnaujinamas. Sykiu tai leistų jiems veiksmingai išnaudoti būdus, kaip tokių priemonių išvengti.

¹ Žr. taip pat "Sveikatos apsauga laisvės atėmimo vietose", skyrius "Užkrečiamos ligos".

Iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubausti kaliniai

33. Daugelyje Europos valstybių iki gyvos galvos ir ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubaustų kalinių skaičius nuolat auga. Kai kurių inspekcijų metu CPT nustatė, kad tokių kalinių padėtis galėtų būti geresnė materialinių sąlygų, veiklos rūšių ir žmogiškųjų kontaktų prasme. Be to, daugeliui tokių kalinių yra taikomi įvairūs apribojimai, o dėl to dar labiau didėja neigiamas ilgalaikio laisvės atėmimo poveikis; tokių ribojimų pavyzdžiai – nuolatinis atskyrimas nuo kitų kalinių, reikalavimas uždėti antrankius išeinant iš kameros, draudimas bendrauti su kitais kaliniais ir lankymų skaičiaus ribojimas. CPT negali pateisinti visuotinio apribojimų taikymo visiems kaliniams, kuriems buvo skirtos specialios bausmės, tinkamai neįvertinus individualaus pavojaus, kurį jie gali (arba negali) kelti.

Ilgalaikis laisvės atėmimas gali turėti kaliniams poveikį, dėl kurio jie atsiriboja nuo visuomenės. Be to, kad jie yra laikomi kalėjime, ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubausti asmenys patiria daugybę psichologinių problemų (įskaitant savigarbos praradimą ir visuomeninių įgūdžių silpnėjimą) ir turi tendenciją vis labiau nutolti nuo visuomenės, į kurią beveik visi jie galiausiai sugrižta. CPT nuomone, ilgalaikes bausmes atliekantiems kaliniams skirtus režimus reikėtų sudaryti taip, kad šis poveikis būtų kompensuotas taikant pozityvias ir iniciatyvias priemones.

Šios kategorijos kaliniai turi turėti galimybę rinktis įvairių rūšių tikslingą veiklą (darbą, pageidautina pagal profesiją; švietimą; sportą; poilsį/bendravimą). Be to, jiems turi būti suteikta tam tikra galimybė rinktis, kaip praleisti laiką, kas padėtų stiprinti jų nepriklausomybės ir asmeninės atsakomybės jausmą. Reikėtų imtis papildomų priemonių, kad suteikti jų kalinimui prasmę; laisvės atėmimo planų individualizavimas ir atitinkama psichosocialinė parama yra svarbus elementas, padedantis tokiems kaliniams susitaikyti su laisvės atėmimo laikotarpiu ir, atėjus laikui, pasiręgti išėjimui į laisvę. Be to, ilgalaikes laisvės atėmimo bausmes atliekantys asmenys gali efektyviai palaikyti kontaktus su išoriniu pasauliu; tada neigiamas institucionalizavimo poveikis bus ne toks žymus ir jie bus geriau pasirengę išeiti į laisvę.

III. Teisėtvarkos darbuotojų mokymas

Ištrauka iš Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3]

59. Galiausiai, CPT norėtų pabrėžti, kad didelė svarba teikiama teisėtvarkos darbuotojų¹ mokymui (kuris turėtų apimti mokymą žmogaus teisių klausimais – taip pat žr. Jungtinių Tautų Konvencijos prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką arba žeminantį elgesį ir baudimą 10 straipsnį). Vargu, ar yra geresnė apsauga prieš netinkamą elgesį su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, nei tinkamai paruošti policijos arba pataisos įstaigų pareigūnai. Kvalifikuoti pareigūnai galės sėkmingai vykdyti savo funkcijas, nesiels netinkamai ir užtikrins kalinamiesiems ir nuteistiesiems pagrindines apsaugos priemones.

60. Turėdamas tai omenyje, CPT tikisi, kad sugebėjimas bendrauti turėtų būti pagrindiniu veiksniu, priimant teisėtvarkos pareigūnus į darbą, o apmokymų metu turėtų būti akcentuojamas asmeninių bendravimo įgūdžių, pagrįstų pagarba žmogaus orumui, ugdymas. Tokie įgūdžiai įgalins policijos arba pataisos įstaigos pareigūnams sušvelninti situaciją, kuri kitu atveju galėtų peraugti į smurtą, arba, bendrai kalbant, visų labai sumažins įtampą, pakels gyvenimo lygį policijos ir pataisos įstaigose.²

¹ Terminas “teisėtvarkos darbuotojai” šioje ataskaitoje reiškia tiek policijos, tiek ir pataisos įstaigų pareigūnus.

² CPT taip pat ragina vyriausybes stengtis integruoti žmogaus teisių sąvokas į praktinį profesinį mokymą, kaip spręsti pavojingas situacijas, tokias kaip įtariamųjų padarius kriminalinius nusikaltimus sulaikymas ir apklausa. Pasitvirtintų, jog tai yra efektyviau, nei atskiri žmogaus teisių kursai.

IV. Sveikatos priežiūra pataisos įstaigose

Ištrauka iš Trečiosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (93) 12]

30. Asmenų, kuriems atimta laisvė, sveikatos priežiūra - tai tiesiogiai su CPT įgaliojimais susijęs dalykas.¹ Nepakankamo lygio sveikatos priežiūra greitai gali sukurti situacijas, kurias apima terminas "nežmoniškas arba žeminantis elgesys". Be to, konkrečios įstaigos sveikatos priežiūros tarnyba potencialiai gali vaidinti svarbų vaidmenį kovojant su netinkamu elgesiu tiek pačioje įstaigoje, tiek ir visur kitur (ypatingai policijos nuovadose). Be to, ji turi sąlygas daryti poveikį visam įstaigos, kurioje ji dirba, gyvenimo lygiui.

31. Sekančiose dalyse apibūdinamos kai kurios pagrindinės problemos, su kuriomis CPT delegacijos susidūrė tikrindamos pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybas. Tačiau pirmiausia CPT norėtų atkreipti dėmesį į svarbą, kurią jis teikia bendram principui - jau pripažintam daugumoje, jei ne visose, iki šiol CPT vizituotose šalyse - kad kaliniai turi teisę į tokią pačią medicinos priežiūrą, kaip ir laisvėje esantys asmenys. Šis principas neatsiejamas nuo pagrindinių asmens teisių.

32. Motyvai, kuriais CPT vadovavosi tikrindamas kalėjimų sveikatos priežiūros tarnybas, gali būti išvardinti šiais pavadinimais:

- a. Teisė kreiptis į gydytoją
- b. Lygiavertė sveikatos priežiūra
- c. Paciento sutikimas ir konfidencialumas
- d. Prevencinė sveikatos priežiūra
- e. Humanitarinė pagalba
- f. Profesinė nepriklausomybė
- g. Profesinė kompetencija

¹ Taip pat turėtų būti remiamasi 1998 metų balandžio 8 dieną Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimta Rekomendacija Nr. R (98) 7 dėl sveikatos priežiūros kalėjimuose etinių ir organizacinių aspektų.

a. Teisė kreiptis į gydytoją

33. Patekę į pataisos įstaigą, visi kaliniai turėtų būti nedelsiant apžiūrėti įstaigos sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojo. Ankstesnėse ataskaitose CPT rekomendavo, su kiekvienu naujai atvykusiui kaliniui kaip įmanoma greičiau pasikalbėti ir, jei reikia, jį fiziškai apžiūrėti gydytojas. Taip pat paminėtina, kad kai kuriose šalyse medicininę apžiūrą, kaliniui atvykus, atlieka profesionalios medicinos seserys, kuris atsiskaito gydytojui. Ši praktika galėtų būti apsvarstyta kaip efektyvesnis būdas turimiems resursams panaudoti.¹

Taip pat pageidautina, kad atvykus, kaliniams būtų duodamas informacinis lapelis arba bukletas, kuriame būtų informuojama apie sveikatos priežiūros tarnybas, jų veiklą bei pagrindines higienos priemones.

34. Atlikdami laisvės atėmimo bausmę, kaliniai turėtų turėti teisę bet kuriuo metu, nepriklausomai nuo kalinimo režimo, kreiptis į gydytoją (apie drausminėse patalpose laikomų kalinių teisę kreiptis į gydytoją skaitykite CPT Antrosios bendros ataskaitos (CPT/Inf (92) 3) 56 dalyje). Sveikatos priežiūros tarnybos darbas turėtų būti organizuotas taip, kad prašymai gauti gydytojo konsultaciją būtų patenkinami be vilkinimo.

Kaliniai turėtų turėti galimybę kreiptis į sveikatos priežiūros tarnybą konfidencialiai, pavyzdžiui, antspauduotame voke esančiu laišku. Be to, pataisos įstaigų pareigūnai neturėtų tikrinti prašymų dėl gydytojo konsultacijos.

35. Kalėjimo sveikatos priežiūros tarnyba turėtų bent jau teikti profesionalias ambulatorines konsultacijas ir skubų gydymą (žinoma, jog be to gali būti ligoninės pobūdžio skyrius - palata). Kiekvienas kalinys turėtų turėti galimybę gauti profesionalaus stomatologo paslaugas. Be to, kalėjimo gydytojai turėtų turėti galimybę pasitelkti (specializuotas kitų gydytojų) specialistų paslaugas.

Kalbant apie skubų gydymą, nuolatos turėtų būti galima išsikviesti gydytoją. Be to, pataisos įstaigos patalpose nuolatos turėtų būti asmuo, galintis suteikti kvalifikuotą pirmąją pagalbą. Pageidautina, jog tai būtų mediko kvalifikaciją turintis asmuo.

Ambulatorinis gydymas turėtų būti tinkamai stebimas sveikatos priežiūros darbuotojų; daugeliu atvejų nepakanka teikti reabilitacinę priežiūrą tik tada, kai dėl to iniciatyvos imasi kalinys.

¹ Vėliau šis reikalavimas buvo performuluotas taip: su kiekvienu naujai atvykusiui kaliniui, kaip įmanoma greičiau po jo priėmimo, turėtų pasikalbėti ir jį fiziškai apžiūrėti gydytojas; išskyrus ypatingas aplinkybes, toks pokalbis/apžiūra turėtų būti atliekami priėmimo dieną, ypatingai tardymo izoliatoriuose. Tokia medicininė apžiūra taip pat galėtų būti atliekama profesionalios medicinos sesers, kuri atsiskaito gydytojui.

36. Turėtų būti galimybė gauti visapusiškas liginės paslaugas civilinėje arba kalėjimo liginėje.

Naudojantis civiline liginė, iškilis saugumo klausimai. Šiuo atžvilgiu CPT norėtų pabrėžti, kad į liginę gydymui išsiųsti kaliniai saugumo tikslais neturėtų būti fiziškai prtvirtinti prie liginės lovų arba kitų baldų. Gali būti ir turėtų būti surastos kitos priemonės saugumo reikalavimams užtikrinti; vienas iš galimų variantų yra saugomo skyriaus tokiose liginėse sukūrimas.

37. Kai kalinius reikia hospitalizuoti arba reikia, kad juos apžiūrėtų specialistas liginėje, jie turėtų būti skubiai ir taip atsižvelgiant į jų sveikatos būklę pervežami.

b. Lygiavertė sveikatos priežiūra

i) bendroji medicina

38. Pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnyba turėtų užtikrinti medicininį gydymą ir slaugą, skirti atitinkamas dietas, fizioterapiją, reabilitaciją ar teikti bet kurias kitas paslaugas tokiais pačiomis kaip ir laisvėje sąlygomis. Medikai, slaugos ir techninis personalas, patalpos, įrenginiai ir įranga taip pat turėtų būti tokio paties lygio kaip ir laisvėje.

Turėtų būti tinkama farmacijos ir vaistų išdalavimo priežiūra. Be to, medikamentų paruošimas visuomet turėtų būti patikimas kvalifikuotam personalui (farmacininkui/med. seseriai, t.t.).

39. Kiekvienam ligoniui turėtų būti vedama medicininė byla, kurioje būtų informacija apie diagnozes bei daromi įrašai apie liginio būklės raidą ir bet kokius atliktus specialius patikrinimus. Perkėlimo atveju byla turėtų būti perduota jį priimančios įstaigos gydytojams.

Be to, sveikatos priežiūros grupės turėtų kiekvieną dieną pildyti žurnalus, kuriuose turėtų būti užrašoma viskas, kas susiję su pacientų sveikata. Tokie žurnalai būtų naudingi tuo, jog jie apibūdintų bendrą sveikatos priežiūros pataisos įstaigoje padėtį ir tuo pačiu metu akcentuotų konkrečias galinčias iškilti problemas.

40. Sklandus sveikatos apsaugos tarnybos darbas reiškia, kad gydytojai ir pagalbinis personalas gali reguliariai susitikti ir dirbti kaip komanda, kuriai vadovauja už tarnybos darbą atsakingas vyr. gydytojas.

ii) psichikos sveikatos priežiūra

41. Lyginant su laisvėje esančiais gyventojais, psichikos sutrikimų atvejų tarp kalinių skaičius yra didelis. Todėl kiekvienos pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnyboje turėtų būti psichiatras, o dirbančios med. seserys ir slaugos personalas turėtų būti apmokytas dirbti šioje srityje.

Medikai, med. seserys ir slaugos personalas įstaigose turėtų būti paskirstyti ir pačios pataisos įstaigos turėtų būti išdėstytos taip, kad būtų galima vykdyti nuolatinės farmakologines, psichoterapines ir darbo terapijos programas.

42. CPT norėtų pabrėžti, kad pataisos įstaigų vadovai taip pat turi turėtų prisidėti prie to, kad kuo anksčiau būtų nustatomi psichikos ligomis (pvz., depresija, reaktyvinė būseną, t.t.) sergantys kaliniai, kad būtų galima atitinkamai pakoreguoti jų aplinką. Tai galėtų būti skatinama organizuojant kai kurių priežiūros darbuotojų apmokymus sveikatos priežiūros srityje.

43. Psichikos liga sergantis kalinys turėtų būti laikomas ir prižiūrimas atitinkamai įrengtoje ir atitinkamai apmokyto medicinos personalo prižiūrimoje ligoninės patalpoje. Tai galėtų būti civilinė psichiatrijos įstaiga arba specialiai įrengta psichiatrijos palata pataisos įstaigoje.

Viena vertus, dažnai yra manoma, kad etikos sumetimais reikėtų psichikos ligomis sergančius kalinius hospitalizuoti ne kalėjime, o įstaigose, už kurias atsakinga visuomeninė sveikatos priežiūros tarnyba. Antra vertus, su tokia nuomone galima ir nesutikti, kadangi pataisos įstaigose vykdoma psichikos sveikatos priežiūra įgalina užtikrinti optimalias saugumo sąlygas ir intensyvesnę tos sistemos medicinos bei socialinės tarnybų veiklą.

Nežiūrint to, kuris variantas yra pasirinktas, turi būti pakankamai vietų psichiatrijos gydykloje; dažnai atsitinka, kad tenka ilgai laukti, kol perkeliama į tokią gydyklą. Asmenų perkėlimas į psichiatrijos įstaigą turėtų būti laikomas prioritetu.

44. Psichikos problemų turintis agresyvus ligonis turėtų būti gydomas esant griežtai priežiūrai ir slaugai ir, jei būtina, gydomas raminančiais vaistais. Fizinio sutramdymo priemonių panaudojimas pateisinamas tik labai retais atvejais: jas privalo paskirti gydytojas arba apie jų panaudojimą turi būti nedelsiant pranešama gydytojui ir prašoma jo pritarimo. Fizinio sutramdymo priemonių taikymas turėtų būti kaip įmanoma greičiau nutrauktas. Jos niekada neturėtų būti taikomos arba jų taikymas pratęsiamas kaip drausminė nuobauda.

Fizinio suvaržymo priemonių panaudojimo atveju apie tai turėtų būti padaromas įrašas tiek ligonio byloje, tiek ir atitinkamame žurnale, nurodant šios priemonės taikymo pradžios ir pabaigos laiką, konkretaus taikymo atvejo aplinkybes ir tokių priemonių panaudojimo priežastis.

c. Ligonio sutikimas ir konfidencialumas

45. Asmens sutikimas ir pagarba konfidencialumui – tai pagrindinės asmens teisės. Tai ypatingai svarbu užtikrinant pasitikėjimą tarp gydytojo ir paciento, ir ypatingai pataisos įstaigose, kur kalinys negali laisvai pasirinkti savo gydytojo.

i) ligonio sutikimas

46. Ligoniams turėtų būti pateikiama visa svarbi informacija (jei reikia, kaip medicininė išvada) apie jų sveikatos būklę, gydymo kursą ir paskirtus medikamentus. Pageidautina, kad ligoniai turėtų teisę susipažinti su pataisos įstaigoje esančios medicininės bylos turiniu, nebent tai būtų nepatartina terapiniu požiūriu.

Jie turėtų turėti galimybę paprašyti, kad ši informacija būtų perduota jų šeimoms bei advokatams arba ne kitam gydytojui.

47. Kiekvienas nuovoką turintis ligonis gali pats nuspręsti atsisakyti gydymo arba kitokios medicininės intervencijos. Bet kuris nukrypimas nuo šio pagrindinio principo, kaip ir laisvėje esančių pacientų atveju, turėtų būti pagrįstas įstatymu ir taikomas esant griežtai apibrėžtomis išimtinėmis aplinkybėms.

Paprastai sudėtinga situacija susidaro tada, kai ligonio sprendimas prieštarauja bendroms gydytojui privalomoms pareigoms. Tai gali atsitikti dėl ligonio asmeninių įsitikinimų (pvz., jis gali atsisakyti kraujo perpylimo) arba dėl to, jog jis ketina panaudoti savo kūną arba net susižaloti dėl to, kad išreikštų savo reikalavimus, protestą prieš vadovybę arba pademonstruotų savo paramą kokiam nors dalykui.

Bado streiko atveju kai kurių šalių valdžios organai arba profesinės organizacijos kreipiasi į gydytojus dėl įsikišimo, kad atsiradus rimtų ligonio sąmonės pažeidimų būtų išvengta mirties. Kitos šalyse yra taikoma taisyklė, kad klinikinius sprendimus, gavę konsultacijas ir įvertinęs visus svarbius faktus, priima atsakingas gydytojas.

48. Kalbant apie klinikinių eksperimentų su kaliniais klausimą, yra aišku, kad šiuo atveju privalo būti atsižvelgiama į tai, kad kalinių sutikimas dalyvauti gali būti sąlygojamas to fakto, jog jie atlieka bausmę. Turėtų būti priemonės, užtikrinančios tai, kad eksperimente dalyvaujantis kalinys niekieno neverčiamas davė aiškų savo sutikimą.

Taikomos taisyklės turėtų būti tos pačios kaip ir taikomos visuomenei, numatant ir etikos tarybos įsikišimą. CPT taip pat norėtų pažymėti, kad jis palankiai vertina tyrimus, atliekamus pataisos įstaigoms būdingų ligų arba epidemiologijos, ar kitų su specifine kalinių padėtimi susijusių aspektų srityje.

49. Kalinių įtraukimui į studentų mokymo programas turėtų būti reikalingas tų kalinių sutikimas.

ii) konfidencialumas

50. Pataisos įstaigose taip pat kaip ir laisvėje turėtų būti laikomasi medicininės paslapties principo. Už ligonių bylų pildymą turėtų būti atsakingas gydytojas.

51. Visos medicininės kalinių apžiūros (tiek jiems atvykus, tiek ir vėliau) turėtų būti atliekamos negirdint ir – nebent kitaip reikalautų atitinkamas gydytojas – nematant pataisos įstaigos pareigūnams. Be to, kaliniai turėtų būti apžiūrimi individualiai, o ne grupėmis.

d. Profilaktika

52. Pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų tikslai neturėtų apsiriboti vien tik sergančiųjų gydymu. Joms taip pat turėtų būti pavestos socialinės ir profilaktinės medicinos funkcijos.

i) higiena

53. Pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybos kartu su kitomis atitinkamomis tarnybomis prižiūri maitinimo tvarką (maisto kiekį, kokybę, paruošimą ir paskirstymą) ir higienos sąlygas (drabužių ir patalynės švarą; galimybę naudotis tekančiu vandeniu; sanitarinius įrengimus) bei kameralų šildymą, apšvietimą ir vėdinimą. Jos turėtų rūpintis ir darbo bei veiklos lauke organizavimu.

Dėl nepalankaus sveikatai klimato, perpildymo, ilgalaikio izoliavimo ir veiklos stygiaus atskiriems kaliniams gali prirėkti medikų pagalbos arba gali tėti imtis atitinkamų veiksmų.

ii) užkrečiamos ligos¹

54. Pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnyba turėtų užtikrinti, kad tiek kaliniams, tiek ir darbuotojams reguliariai būtų platinama informacija apie užkrečiamas ligas (ypatingai apie hepatitą, AIDS, tuberkuliozę, dermatologines ligas). Kai reikia, turėtų būti atlikta medicininė asmenų, su kuriais tam tikras kalinys turi nuolatinį ryšį, (kalinių, su kuriais draugauja, darbuotojų, dažnų lankytojų) medicininė priežiūra.

55. Kalbant konkrečiai apie AIDS, prieš ir, jei reikia, po bet kurio patikrinimo turėtų būti suteikiamos atitinkamos konsultacijos. Pataisos įstaigos darbuotojai turėtų būti nuolatos apmokomi, kokių prevencinių priemonių turėtų būti imamasi ir koks turėtų būti elgesys teigiamo ŽIV atveju; jiems taip pat turėtų būti duodamos atitinkamos nuorodos nediskriminuoti ir išlaikyti konfidencialumą.

56. CPT norėtų pabrėžti, kad medicininio požiūriu nėra jokio pateisinimo kaliniui, kurio ŽIV teigiamas ir kuris neserga, izoliuoti.²

¹ Žr. taip pat „Pataisos įstaigos“, skyrių „Užkrečiamos ligos“.

² Vėliau buvo reformuluota taip: kalinio izoliavimas vien todėl, kad jis yra teigiamo ŽIV nešiotojas, medicininio požiūriu yra nepateisinamas.

iii) savižudybių prevencija

57. Savižudybių prevencija - tai kita į pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnybos kompetenciją įeinanti sritis. Ji turėtų užtikrinti, kad įstaiga būtų apie tai tinkamai informuota ir kad veiktų atitinkamos procedūros.

58. Šiuo atveju svarbus medicininės apžiūros kaliniui atvykus ir priėmimo proceso vaidmuo; tinkamai tai atlikus, būtų galima nustatyti bent kai kuriuos šiai rizikos grupei priklausančius kalinius ir padėti kai kuriems iš jų atsikratyti visų naujai atvykusių kalinių patiriamo neramumo jausmo.

Be to, pataisos įstaigų darbuotojai, kad ir koks bebūtų konkretus jų darbas, turėtų žinoti (o tai reiškia, būti apmokyti atpažinti) polinkio į savižudybę požymius. Šiuo atžvilgiu turėtų būti pažymėta, kad laikas prieš prasidedant ir pasibaigus teismui ir kai kuriais atvejais laikotarpis prieš išeinant į laisvę - didesnės savižudybių rizikos laikotarpis.

59. Kai nustatoma, kad asmuo turi polinkį į savižudybę, jis tiek laiko, kiek yra reikalinga, turėtų būti stebimas. Be to, tokiems asmenims neturėtų būti lengvai prieinamos priemonės, kuriomis galima nusižudyti (kamos lango grotos, sudaužytas stiklas, diržai arba virvės, t.t.).

Taip pat turėtų būti imamasi priemonių užtikrinti, kad apie asmenis, kurie pripažįstami turintys polinkį į savižudybę, konkrečioje įstaigoje ir atitinkamai tarp įstaigų (arba tiksliau tarp jų sveikatos priežiūros tarnybų) būtų perduodama informacija.

iv) smurto prevencija

60. Pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybos, nuolatos registruodamos sužalojimus ir atitinkamai teikdamos bendrą informaciją įstaigos vadovams, gali prisidėti prie prieš kalinius nukreipto smurto prevencijos. Informacija taip pat galėtų būti perduodama ir apie konkrečius atvejus, nors paprastai tokių veiksmų imamasi tik gavus tokių kalinių sutikimą.

61. Bet kokie smurto požymiai, pastebėti per kalinio medicininę apžiūrą priimant jį į įstaigą, bei atitinkami kalinio teiginiai ir gydytojo išvados turėtų būti pilnai užregistruojamos. Be to, kalinys turėtų turėti galimybę su šia informacija susipažinti.

Tomis pačiomis nuorodomis turėtų būti vadovaujamosi, atliekant kalinio medicininę apžiūrą po smurto atvejo pataisos įstaigoje (taip pat žr. CPT Antrosios bendros ataskaitos 53 dalį: CPT/Inf (92) 3) arba vėl jį grąžinus į pataisos įstaigą po laikino patalpinimo policijos nuovojoje tyrimo tikslais.

62. Sveikatos priežiūros tarnybos galėtų periodiškai rinkti statistinius duomenis apie pastebėtus sužalojimus ir teikti juos pataisos įstaigos vadovybei, Teisingumo ministerija, t.t.

v) socialiniai ir šeimos ryšiai

63. Sveikatos priežiūros tarnyba taip pat galėtų padėti išlaikyti socialinius ir šeimos ryšius, kurie paprastai nutrūksta kalinimo metu. Kartu su atitinkamomis socialinėmis tarnybomis ji turėtų remti priemones, skatinančias kalinių ryšius su laisve, tokias kaip tinkamai įrengtos pasimatymų vietos, tinkamos pasimatymų su šeimomis arba sutuoktiniais/partneriais sąlygos, trumpalaikiai išvykimai iš pataisos įstaigos dėl prižasčių, susijusių su šeima, darbu, mokymusi, arba socialiniais-kultūriniais tikslais.

Pagal aplinkybes pataisos įstaigos gydytojas gali imtis priemonių, kad kaliniams ir jų šeimos būtų skiriamos arba toliau mokamos socialinio draudimo pašalpos.

e. Humanitarinė pagalba

64. Gali būti išskirtos tam tikros konkrečios ypatingai pažeidžiamų kalinių kategorijos. Pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnybos turėtų kreipti ypatingą dėmesį jų poreikiams.

i) motina ir vaikas

65. Egzistuoja bendrai priimtas principas, kad gimdymas neturėtų vykti kalėjime, ir CPT patirtis rodo, kad šio principo yra laikomasi.

66. Motinai ir vaikui bent tam tikrą laiką turėtų būti leidžiama būti kartu. Jei motina ir vaikas pataisos įstaigoje yra kartu, jų laikymo sąlygos turėtų būti tolygios lopšeliui. Taip pat turėtų būti teikiama pogimdyvinė priežiūra ir kvalifikuotų kūdikių priežiūros darbuotojų pagalba.

Ilgalaikių priemonių, ypatingai vaiko perkėlimo į laisvę, atskiriant jį nuo motinos, klausimas turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį bei į pediatrų, psichiatrų, medikų bei socialinių darbuotojų rekomendacijas.

ii) paauglystė

67. Paauglystė - tai amžius, kuriam būdingas tam tikras asmenybės persitvarkymas, ir, norint sumažinti netinkamos ilgalaikės socialinės orientacijos pavojų, reikalingos ypatingos priemonės.

Kalinamiems nepilnamečiams turėtų būti leidžiama pasilikti toje pačioje vietoje, turėti asmeninius daiktus ir gyventi tinkamoje socialinėje aplinkoje. Jiems taikomas režimas turėtų būti pagrįstas aktyvia veikla, tame tarpe ir susitikimais, kuriuose būtų akcentuojamos socialinės bei švietimo temos, sportu, mokslu, profesiniu mokymu, išvykimais iš pataisos įstaigos su priežiūra ir galimybe dalyvauti atitinkamoje pasirenkamoje veikloje.

iii) kaliniai, turintys asmenybės sutrikimų

68. Pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų pacientų tarpe visuomet yra tam tikra dalis sutrikusios psichikos asmenų, praeityje patyrusių traumas šeimoje, ilgai piktnaudžiavusių narkotikais, konfliktavusių su valdžia arba turėjusių kitokių socialinių problemų. Jie gali būti linkę į smurtą, savižudybę, pasižymėti nepriimtiniu seksualiniu elgesiu ir dažniausiai gali nesugebėti savęs kontroliuoti arba rūpintis savimi.

69. Šių kalinių poreikiai nėra visiškai medicininiai, tačiau pataisos įstaigos gydytojas gali skatinti, kad jiems pataisos įstaigoje būtų taikomos socialinės-terapinės programos.

Tokiuose skyriuose kaliniams galėtų būti padedama atsikratyti pažeminimo, savęs niekinimo ir neapykantos jausmais, suteikiamas atsakomybės jausmas ir jie ruošiami reintegracijai. Kitas tiesioginis tokio pobūdžio programų privalumas tas, kad jos reikalauja aktyvaus pataisos įstaigų darbuotojų dalyvavimo ir pasišventimo.

iv) kaliniai, kurie negali būti ilgiau kalinami

70. Kaip tipiškus pavyzdžius galima paminėti tokius kalinius, kuriems gali greitai mirti nuo nepagydomos ligos, kalinius, sergančius sunkiomis ligomis, kurios negali būti tinkamai gydomos kalėjimo sąlygomis, turintys ryškių fizinių trūkumų arba seni. Tokių asmenų tolesnis laikymas kalėjimo sąlygose gali tapti jiems nebepakeliamas. Todėl tokiais atvejais pataisos įstaigos gydytojas turi parengti ir atsakingam viršininkui patekti pasiūlymus dėl tinkamų alternatyvių priemonių pritaikymo.

f. Profesinė nepriklausomybė

71. Bet kurios pataisos įstaigos sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojai potencialiai gali atsidurti sudėtingose situacijose. Jų pareiga rūpintis savo pacientais (sergančiais kaliniais) neretai gali prieštarauti pataisos įstaigos valdymo ir saugumo reikalavimams. Dėl to gali iškilti sudėtingų moralinių klausimų ir būtinybė pasirinkti. Siekiant užtikrinti šių tarnybų nepriklausomybę sveikatos priežiūros srityje, CPT nuomone, yra svarbu, kad šie darbuotojai kaip įmanoma labiau būtų susiję su visuomenine sveikatos priežiūros sistema.

72. Kokios bebūtų oficialios pataisos įstaigos gydytojo pareigos, priimdamas su medicina susijusius sprendimus jis turėtų vadovautis tik medicininiais kriterijais.

Medicininio darbo kokybę ir efektyvumą turėtų vertinti kvalifikuoti medikai. Būtent jie, o ne už saugumą arba administravimą atsakingos tarnybos, taip pat turėtų valdyti turimus resursus.

73. Pataisos įstaigos gydytojas veikia kaip kalinio asmeninis gydytojas. Todėl, siekiant apsaugoti gydytojo/paciento tarpusavio santykius, gydytojo neturėtų būti prašoma duoti išvados, ar kalinys gali atlikti bausmę. Jis taip pat neturėtų vadovybės nurodymu atlikti jokių apšaukimų ar apžiūrų, išskyrus ypatingų situacijų atvejais, kai negalima išskiesti jokio kito gydytojo.

74. Taip pat pažymėtina, kad pataisos įstaigos gydytojo profesinę laisvę riboja pati įstaigos specifika: jis negali laisvai pasirinkti pacientų, kaip ir kaliniai neturi jokio kito pasirinkimo. Jis privalo vykdyti savo profesinę pareigą net ir tuo atveju, jei pacientas nesilaiko medicinos taisyklių, grasina arba panaudoja smurtą.

g. Profesinė kompetencija

75. Pataisos įstaigų gydytojai ir med.seserys turėtų turėti specialių žinių, įgalinančių juos spręsti apie konkrečias pataisos įstaigoms būdingų ligų formas ir pritaikyti gydymo metodus kalinimo sąlygomis.

Turėtų būti parengti profesiniai metodai, naudotini užkirsti kelią smurtui ir, kur reikia, jį kontroliuoti.

76. Siekiant užtikrinti pakankamą darbuotojų skaičių, medicinos seserims dažnai padeda sanitarai, kurių dalis gali būti komplektuojama iš pataisos įstaigos pareigūnų. Reikalingas žinias jiems turėtų suteikti ir jas periodiškai papildyti kvalifikuoti darbuotojai.

Kartais sanitarais leidžiama būti patiems kaliniams. Neabejotina, kad tokia tvarka turi savų privalumų, nes tam tikram kalinių skaičiui suteikiamas naudingas darbas. Tačiau tai turėtų būti taikoma tik tada, kai nėra kitų šaltinių. Be to, kaliniai niekad neturėtų dalinti vaistų.

77. Galiausiai, CPT norėtų iškelti prielaidą, kad sveikatos priežiūros pataisos įstaigose ypatumai pateisintų tai, kad būtų įvesta tiek gydytojų, tiek ir medicinos seserų profesinė specializacija, įgyjama kursuose po studijų baigimo bei nuolatinio profesinio mokymo metu.

V. Užsieniečiai, kuriems laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus

Ištrauka iš Septintosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (97) 10]

A. Įžanginės pastabos

24. CPT delegacijos dažnai susiduria su užsieniečiais, kuriems laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus (toliau šiame tekste “sulaikyti imigrantai”). Tai: asmenys, kuriuos buvo atsisakyta įleisti į tam tikrą šalį; nelegaliai patekę į šalį ir vėliau išaiškinti asmenys; asmenys, kurių leidimų pasilikti šalyje galiojimas yra pasibaigęs; norintys gauti prieglobsčio teisę asmenys, kuriuos būtina sulaikyti atitinkamų tarnybų nuomone; t.t.

Sekančiose dalyse aprašomos kai kurios pagrindinės su tokiais asmenimis susijusios CPT pastebėtos problemos. CPT tokiu būdu tikisi nacionalinėms valdžios įstaigoms iš anksto išdėstyti savo nuomonę dėl elgesio su sulaikytais imigrantais ir, bendrai kalbant, duoti akstiną diskusijoms dėl šios kategorijos asmenų, kuriems atima laisvė. Komitetas laukia pastabų dėl šio ataskaitos skyriaus.

B. Laikymo vietos

25. CPT delegacijos pastebėjo, kad sulaikyti imigrantai yra laikomi įvairiausiose vietose: pradėdant įvažiavimo į šalį vietose esančiomis policijos areštinėmis ir baigiant kalėjimais bei specialiais sulaikymo centrais. Kalbant konkrečiai apie tranzitą ir “tarptautines” oro uostų zonas, reikia paminėti, kad asmenų, kuriuos buvo atsisakyta įleisti į šalį ir kurie buvo patalpinti tokiose zonose, teisinė padėtis buvo traktuojama kontroversiškai. Ne vieną kartą CPT buvo pateiktas argumentas, kad tokiems asmenims “laisvė nėra atimta”, kadangi jie gali laisvai bet kuriuo momentu pasirinkdami bet kurį tarptautinį reisą iš tos zonos išvykti.

CPT, savo ruožtu, visuomet laikėsi nuomonės, kad buvimas tranzitinėje arba “tarptautinėje” zonoje, priklausomai nuo aplinkybių, gali prilygti laisvės atėmimui Europos žmogaus teisių konvencijos 5 (1)(f) straipsnio prasme ir dėl šios priežasties tokios vietos įeina į Komiteto kompetencijos sritį. Šią nuomonę patvirtina 1996 metų birželio 25 dieną Europos Žmogaus teisių teismo sprendimas, priimtas Amuur byloje prieš Prancūziją. Šioje dėl prieglobsčio teisės besikreipusių keturių asmenų, kurie 20 parų buvo laikomi Paryžiaus Orly oro uosto tranzito zonoje, byloje Teismas teigė, kad “vien tik faktas, kad norintys gauti prieglobsčio teisę asmenys gali savo noru palikti šalį, kurioje jie nori gauti prieglobstį, nereiškia, kad laisvė nebuvo atimta (“atteinte”) ...” ir padarė išvadą, kad “pareiškėjų laikymas tranzito zonoje ... , atsižvelgiant į pritaikytus apribojimus, praktiškai prilygo laisvės atėmimui.”

26. **Atvykimo į šalį vietose esančios laikymo vietos**, kaip buvo pastebėta, dažnai yra netinkamos, ypačiai ilgiam laikymui. Konkrečiau kalbant, CPT delegacijos keletą kartų pastebėjo, kad asmenys ištisosiomis paromis buvo laikomi oro uosto poilsio kambariuose. Tokie asmenys privalo būti suteikiamos tinkamos vietos miegui, jiems turėtų būti leidžiama pasiimti savo bagažą, naudotis tinkamai įrengtais sanitariniais įrengimais bei kasdien leidžiama išeiti į lauką. Be to, turėtų būti užtikrinta teisė gauti maistą ir, jei reikia, medicininę pagalbą.

27. Kai kuriose šalyse CPT delegacijos pastebėjo, kad sulaikyti imigrantai ilgą laiką (savaitėmis, o kartais ir mėnesiais) yra laikomi **policijos areštinėse**, kuriose prastos materialinės laikymo sąlygos, nėra jokios veiklos; kartais sulaikyti asmenys privalo dalintis kameromis su asmenimis, kurie įtariamai padarę kriminalinius nusikaltimus. Tokia padėtis yra nepateisinama.

CPT pripažįsta, kad kartais sulaikytiems imigrantams gali tekti kurį laiką praleisti įprastose policijos areštinėse. Tačiau dažniausiai, jei ne visuomet, sąlygos policijos areštinėse yra netinkamos ilgiam asmenų laikymui. Todėl sulaikyti imigrantai tokiose vietose turėtų būti laikomi kuo trumpiau.

28. CPT delegacijos pastebėjo, jog kartais sulaikyti imigrantai yra laikomi **kalėjimuose**. Net jei faktiškai šių asmenų laikymo tokiose vietose sąlygos yra tinkamos - kaip yra ne visuomet - CPT nuomone, tokia praktika iš esmės yra neigiama. Pagal apibrėžimą kalėjimas nėra tinkama vieta laikyti asmenims, kurie nėra nuteisti arba įtariamai padarę baudžiamąjį nusikaltimą.

Tačiau tam tikromis išimtinėmis aplinkybėmis, pvz., dėl sulaikyto imigranto polinkio į smurtą, jis gali būti laikomas kalėjime. Be to, sulaikytas imigrantas, kuriam reikalingas stacionarinis gydymas, gali būti laikinai patalpintas kalėjimo sveikatos priežiūros skyriuje, jei nėra negalima pasinaudoti jokiais kitomis saugomomis ligoninės patalpomis. Tačiau tokie asmenys turėtų būti laikomi atskirai tiek nuo kardomųjų, tiek ir nuo nuteistųjų.

29. CPT nuomone, tais atvejais, kai yra būtina ilgesniam laikui pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus atimti laisvę asmenims, jie turėtų būti laikomi **specialiai tam tikslui pritaikytuose centruose**, kuriuose būtų pagal jų teisinį padėtį tinkamos materialinės sąlygos ir režimas bei tinkamos kvalifikacijos darbuotojai. Komitetas su malonumu pažymi, kad Konvencijos dalyvės tokią praktiką sistemingai taiko.

Akivaizdu, kad tokiuose centruose turėtų būti tinkamai apstatytos, švarios ir suremontuotos gyvenamosios patalpos, kuriose pakaktų gyvenamojo ploto laikomų asmenų skaičiui. Be to, turėtų būti atsižvelgta į tokių patalpų projektą ir išdėstymą, kad, kiek įmanoma, būtų galima išvengti kalėjimo aplinkos įspūdžio. Kalbant apie režimo veiklą, ją turėtų sudaryti buvimas lauke, galimybė naudotis poilsio kambariu, naudotis radijo imtuvais/televizoriumi, skaityti laikraščius/žurnalus bei naudotis kitomis atitinkamomis poilsio priemonėmis (pvz., žaisti stalo žaidimus, stalo tenisą). Kuo ilgiau asmenys laikomi tokiuose centruose, tuo įvairesnė turėtų būti jiems siūloma veikla.

Centrų, kuriuose laikomi sulaikyti imigrantai, darbuotojų užduotis ypatingai sunki. Pirmiausia, dėl kalbos barjero neišvengiamai iškyla sunkumų bendraujant. Antra, daugelis sulaikytųjų sunkiai susitaiko su tuo faktu, kad jiems atimta laisvė nesant įtarimo, jog jie padarė baudžiamąjį nusikaltimą. Trečia, yra grėsmės, kad tarp skirtingų tautybių ir etninių grupių sulaikytųjų susidarys įtampa. Todėl CPT ypatingai akcentuoja priežiūrą tokiuose centruose vykdančių darbuotojų parinkimą ir atitinkamą mokymą. Atitinkami darbuotojai ne tik turėtų pasižymėti gerais asmeninio bendravimo įgūdžiais, bet ir būti susipažinę su skirtingomis sulaikytųjų kultūromis. Bent keletas darbuotojų turėtų turėti reikiamos užsienio kalbos įgūdžius. Be to, jie turėtų būti apmokyti atpažinti galimus sulaikytųjų stresinius simptomus (dėl patirtos traumos arba socialinių-kultūrinių skirtumų) ir imtis atitinkamų priemonių.

C. Apsaugos priemonės

30. Sulaikyti imigrantai, taip pat kaip ir kitų kategorijų asmenys, kuriems atimta laisvė, turėtų nuo pat sulaikymo pradžios turėti teisę informuoti pasirinktą asmenį apie savo padėtį ir kreiptis į advokatą bei gydytoją. Be to, jie turėtų būti nedelsiant ir jiems suprantama kalba informuoti apie jų teises ir jiems taikomas procedūras.

CPT pastebėjo, kad kai kuriose šalyse šių reikalavimų yra laikomasi, o kai kuriose nesilaikoma. Konkrečiai kalbant, inspektuojančios delegacijos išsiaiškino daugelį atvejų, kai sulaikyti imigrantai nebuvo pilnai ir jiems suprantama kalba informuoti apie jų teisinę padėtį. Tokiems sunkumams išspręsti, dėl sulaikytiems imigrantams turėtų būti sistemingai pateikiamas dokumentas, kuriame būtų išaiškinama jiems taikoma procedūra ir išdėstomos jų teisės. Šis dokumentas turėtų būti paruoštas tokiomis kalbomis, kuriomis dažniausiai kalba tokie asmenys, ir, jei reikia, turėtų būti suteikiamos vertėjo paslaugos.

31. Teisė į advokatą turėtų būti užtikrinama per visą sulaikymo laiką; tai reiškia tiek teisę asmeniškai kalbėtis su advokatu, tiek ir teisę, kad jis dalyvautų pokalbiuose su atitinkamais pareigūnais.

Visose sulaikytų imigrantų laikymo vietose turėtų būti užtikrinta medicininė priežiūra. Ypatingas dėmesys atkreiptinas į fizinę ir psichologinę dėl prieglobsčio teisės besikreipiančių asmenų būklę, kadangi kai kurie iš jų galėjo būti kankinami arba su jais galėjo būti kitaip netinkamai elgiamasi tose šalyse, iš kurių jie atvykę. Teisė kreiptis į gydytoją taip pat turėtų apimti ir teisę, jei sulaikytasis to pageidauja, kad jį apžiūrėtų jo pasirinktas gydytojas; tačiau šiuo atveju sulaikytajam gali tekti apmokėti tokios apžiūros išlaidas.

Bendrai kalbant, sulaikyti imigrantai turėtų turėti teisę palaikyti ryšį su laisve ir ypačingai teisę naudotis telefonu, būti lankomiems giminių bei atitinkamų organizacijų atstovų.

D. Netinkamo elgesio grėsmė išsiuntus iš šalies

32. Kankinimo ir nežmoniško arba žeminančio elgesio ir baudimo draudimo sąvoka apima ir pareigą neišsiųsti asmens į šalį, jei yra svarių priežasčių manyti, kad joje egzistuoja reali grėsmė, kad tas asmuo bus kankinamas arba su juo bus netinkamai elgiamasi. Akivaizdu, kad CPT ypačingai domina tai, ar Konvencijos narės vykdo šią pareigą. Kokį vaidmenį CPT turėtų stengtis atlikti sprendžiant šį klausimą?

33. Bet kokie asmenų, teigiančių, jog jie bus išsiųsti į šalį, kurioje jiems gresia kankinimas arba netinkamas elgesys jų atžvilgiu, CPT į Strasbūrą adresuojami pranešimai yra nedelsiant perduodami Europos Žmogaus Teisių komisijai¹. Komisija yra geriau nei CPT įgaliota nagrinėti tokius pareiškimus ir, jei reikia, imtis atitinkamų veiksmų.

Jei per inspektavimą kalbantis su sulaikytu imigrantu (arba bet kuriuo kitu asmeniu, kuriam atimta laisvė), šis, kad jis bus išsiųstas į šalį, kurioje jam gresia kankinimas arba netinkamas elgesys jo atžvilgiu, CPT vizituojanti delegacija išsiaiškina, ar apie tai buvo pranešta atitinkamoms valdžios įstaigoms ir ar į tai tinkamai atsižvelgta. Pagal aplinkybes delegacija gali paprašyti, kad ją informuotų apie to sulaikytojo padėtį ir/arba paprašyti informuoti sulaikytąjį apie tai, kad jis turi galimybę pateikti šį klausimą Europos Žmogaus Teisių komisijai (ir šiuo atveju patvirtinti, kad jis turi teisę pateikti Komisijai peticiją).

¹ Nuo 1998 m. lapkričio 1 d. „Europos žmogaus teisių teismas“.

34. Tačiau, kadangi CPT paskirtis iš esmės yra prevencinė, Komitetas sutelkia savo dėmesį į tai, ar sprendimų priėmimo tvarka suteikia pakankamas apsaugos garantijas asmenims, išsiunčiamiems į šalis, kuriose jiems gresia kankinimas arba netinkamas elgesys jų atžvilgiu. Todėl šiuo klausimu CPT pageidauja išsiaiškinti, ar taikomos procedūros suteikia tokiems asmenims realias galimybes paaiškinti savo padėtį ir ar už tokių atvejų sprendimą atsakingi pareigūnai yra tinkamai apmokyti ir turi galimybę gauti objektyvią ir nepriklausomą informaciją apie žmogaus teisių padėtį kitose šalyse. Be to, Komiteto nuomone, atsižvelgiant į potencialų šiai asmenų grupei gresiantį pavojų, sprendimus dėl asmens išsiuntimo iš valstybės teritorijos, prieš juos įgyvendinant, turėtų būti galima apskųsti kitai nepriklausomai tarnybai.

E. Prievartos priemonės išsiuntimo iš šalies tvarkos prasme

35. Galiausiai, CPT privalo pažymėti, kad iš kelių šalių jis yra gavęs susirūpinimą keliančių pranešimų apie prievartos priemones, taikomas iš šalies išsiunčiant sulaikytus imigrantus. Konkrečiai pranešimuose buvo minimi mušimo, surišimo ir gerklės užkimšimo, raminančiųjų vaistų panaudojimo prieš atitinkamo asmens valią atvejai.

36. CPT pripažįsta, kad neretai būna sunku įvykdyti nutartį dėl užsieniečio išsiuntimo iš šalies, jei šis yra pasiryžęs pasilikti tos valstybės teritorijoje. Dėl to kartais teisėtvarkos pareigūnams gali prireikėti panaudoti jėgą. Tačiau jėgos panaudojimas neturėtų viršyti pagrįsto būtinumo ribų. Būtų visiškai nepriimtina, jei asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, būtų grasinama fiziniu smurtu ir taip bandoma priversti juos įsėsti į transporto priemonę arba taip būtų baudžiama už tai, jog jie atsisako tai daryti.

CPT taip pat norėtų pabrėžti, kad asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, medikamentai turėtų būti skiriami tik esant gydytojo sprendimui ir vadovaujantis medicinos etika.

Užsieniečių deportavimas lėktuvais

Ištrauka iš Tryliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2003) 35]

27. Nuo pat savo veiklos pradžios CPT nagrinėjo asmenų, iš kurių laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus, laikymo sąlygas. Šis klausimas buvo pristatytas CPT Septintosios bendrosios ataskaitos 10 skyriuje (CPT/Inf (97), 24 - 36 punktai). Šioje ataskaitoje CPT nustatė tam tikras pagrindines jėgos ir suvaržymo priemonių taikymo taisykles ryšium su sulaikytų imigrantų deportavimo procedūromis.

28. Inspekcijos, kuriuose CPT dalyvavo po minėtos ataskaitos parengimo, leido išplėsti jo žinias apie egzistuojančią užsienio piliečių deportavimo lėktuvais praktiką. Šių inspekcijų metu CPT savo dėmesį skyrė procedūroms, kurios apima priverstinį išvykimą su palyda¹, ir suvaržymo priemonių naudojimą, ypač ryšium su deportuojamų asmenų mirtimi, ir skundus dėl žiauraus elgesio, apie kuriuos komisija buvo nekartą informuota. CPT neapsiriboja vien procedūrų, kurių yra laikomasi įsodinant atitinkamą asmenį į lėktuvą ir skrydžio metu, nagrinėjimu. Jis tikrino ir daugelį kitų aspektų, kaip antai: laisvės atėmimą iki deportavimo; sulaikyto migranto parengimą grįžti į pristatymo šalį; priemones, užtikrinančias reikiamą lydinčio personalo atranką ir mokymą; už deportavimo palydas atsakingo personalo elgesio vidaus ir išorės kontrolės sistemas; priemones taikomas po nesėkmingo bandymo deportuoti, ir t.t.

29. Kad galėtų atlikti detalų procedūrų ir priemonių, taikomų deportavimo operacijų metu, tyrimą, CPT gavo atitinkamų instrukcijų ir direktyvų kopijas. Be to, jis gavo ir daugelio kitų dokumentų kopijas (deportavimo operacijų statistinius duomenis, įsakymus dėl palydos organizavimo, pranešimus apie įvykius, ataskaitas apie procesinius veiksmus, medicininės pažymas ir t. t.) ir išnagrinėjo suvaržymo priemones, naudojamas deportavimo operacijų metu. Įvairiose šalyse CPT detaliai apklausė asmenis, vadovaujančius deportavimo operacijas atliekantiems padaliniais, kalbėjosi su vietose sutiktais deportuojamais asmenimis, dalis kurių po nesėkmingo bandymo deportuoti buvo sugrąžinti atgal į laikymo vietą.

¹ Egzistuoja tendencija klasifikuoti deportavimo procedūras pagal daugelį faktorių, kaip antai: jėgos taikymą, naudojamų suvaržymo priemonių rūšį, deportuojamą asmenį lydinčių žmonių skaičių. Pavyzdžiui, vienoje pastaruosiu metu aplankytų valstybių yra išskiriami išvykimai, kuriems nebuvo priešinamasi, priverstiniai išvykimai be palydos ir priverstiniai išvykimai su palyda. Apskritai labiausiai komplikotos buvo tos procedūros, kuriose buvo panaudota jėga, keletas suvaržymo priemonių ir didelis lydinčio iki deportuojamo asmens galutinės pristatymo šalies personalo skaičius.

30. Po šių inspekcijų CPT parengė nemažai rekomendacijų ir atitinkamoms valstybėms pasiūlė jomis vadovautis. Siekdamas, kad šios rekomendacijos būtų kiek galint plačiau taikomos valstybėse dalyvėse, Komitetas nusprendė apjungti svarbiausius principus ir žemiau pateikti jų komentarus.

Akivaizdu, kad žemiau pateiktą medžiagą reikia aiškinti atsižvelgiant į valstybės pareigą neišsiųsti asmens į šalį, jei yra svarių priežasčių manyti, kad joje egzistuoja reali grėsmė, kad tas asmuo bus kankinamas arba su juo bus netinkamai elgiamasi.

31. CPT pripažįsta, kad dažnai būna sunku įvykdyti nutartį dėl užsieniečio išsiuntimo iš šalies, jei šis yra pasiryžęs likti tos valstybės teritorijoje ir kad ši užduotis gali sukelti stresą. Be to, atsižvelgiant į CPT pastebėjimus įvairiose šalyse, o ypač išnagrinėjus daugybę deportavimo bylų, kuriose yra skundų dėl žiauraus elgesio, akivaizdu, kad deportuojant lėktuvais gali kilti didelis pavojus, kad bus panaudota prievarta ir pažeminimas. Šis pavojus gresia rengiantis išsiųsti užsienietį ir paties skrydžio metu; jis susijęs su įvairių individualių prievartos priemonių/būdų naudojimu ir yra dar didesnis, kai šie metodai/būdai naudojami bendrai.

32. Iš pradžių būtina priminti, kad yra **visiškai nepriimtina, jei asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, būtų grasinama fiziniu smurtu ir taip bandoma priversti juos įsėsti į transporto priemonę arba taip būtų baudžiama už tai, jog jie atsisako tai daryti**. CPT sveikina tai, kad aplankytose šalyse ši taisyklė atsispindi daugelyje atitinkamų instrukcijų. Pavyzdžiui, kai kuriose CPT išnagrinėtose instrukcijose draudžiama naudoti prievartos priemonės, skirtas bausti užsieniečius už pasipriešinimą, arba tas, kurios sukelia nebūtiną skausmą.

33. Neabejotina, kad vienas iš svarbiausių išsiuntimo operacijų metu kylančių klausimų yra lydinčio personalo naudojama jėga ir prievarta. CPT pripažįsta, kad siekiant išsiųsti užsienietį, toks personalas kartais privalo naudoti jėgą ir prievartą; **tačiau jėgos ir prievartos panaudojimas neturėtų viršyti pagrįsto būtinumo ribų**. CPT sveikina tai, kad kai kuriose šalyse jėgos ir prievartos taikymas išsiuntimo operacijų metu yra smulkiai aprašytas atsižvelgiant į teisėtumo, proporcingumo ir reikalingumo principus.

34. Jėgos ir prievartos priemonių naudojimo klausimas išskyla, kai sulaikytas asmuo išvedamas iš kameros, kurioje jis buvo laikomas iki išsiuntimo (nesvarbu, ar ši kamera būtų oro uosto patalpose, specialioje laikymo vietoje, kalėjime ar policijos nuovadoje). Metodai, kuriuos lydintis personalas naudoja prieš asmenį, kurio atžvilgiu turi būti taikomos prievartos priemonės, kaip antai: antrankiai ar plastiko juostos, reikalauja ypatingo dėmesio. Daugeliu atvejų sulaikytasis turi pakankamai fizinių jėgų, kad galėtų smarkiai priešintis ir neleisti uždėti jam antrankius. Lydintis personalas paprastai besipriešinantį sulaikytąjį guldo ant grindų veidu žemyn, kad būtų patogiau uždėti antrankius. Kai tokioje padėtyje esantis žmogus bando priešintis, ypač kai palydos nariai savo svoriu užgula kai kurias jo kūno dalis (spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), kyla pozicinės asfikcijos rizika¹.

Panašus pavojus atsiranda ir tada, kai į lėktuvo krėslą pasodintas išsiunčiamas asmuo priešinasi, o lydintis personalas naudodamas jėgą priverčia jį/ją pasilenkti, įkišti galvą tarp kelių ir todėl yra stipriai suspaudžiama jo krūtinės ląsta. Kai kuriose šalyse, kaip taisyklė, yra draudžiama jėga versti keleivio krėslė sėdinčius atitinkamus asmenis šitaip susilenkti pusiau. Ši judesių suvaržymo metodą leidžiama taikyti tik tuo atveju, jei tai yra būtina norint atlikti konkretų, trumpą numatytą veiksma, pavyzdžiui, uždėti, patikrinti ar nuimti antrankius, ir tai gali trukti tik tiek laiko, kiek reikia šiam veiksmui atlikti.

CPT aiškiai nurodė, kad reikėtų, kai tik įmanoma, vengti naudoti jėgą ir/arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfikciją, ir kad jų naudojimas ypatingomis aplinkybėmis turi atitikti rekomendacijas, kaip iki minimumo sumažinti atitinkamų asmenų sveikatai keliamą pavojų.

35. CPT įdomu buvo pastebėti, kad kai kuriose šalyse galioja direktyvos, kuriose nurodoma, kad skrydžio metu suvaržymo priemonės turi būti nuimtose (kai lėktuvas pakyla į reikiamą aukštį). Jeigu išimties tvarka suvaržymo priemonės turi būti paliktos, nes išsiunčiamas asmuo ir toliau agresyviai elgiasi, lydintiam personalui nurodyta uždengti užsieniečio galūnes apklotu (koks paprastai išduodamas keleiviams), kad paslėpti nuo keleivių suvaržymo priemones.

Kita vertus, tam tikros instrukcijos dėl sudėtingiausių išsiuntimo operacijų organizavimo, kokiomis, pavyzdžiui, dar neseniai buvo vadovaujamasi vienoje iš aplankytų valstybių, kai atitinkami asmenys dėl savo tariamo pavojingumo buvo verčiami naudoti sauskelnės ir viso skrydžio metu negalėjo naudotis tualetu, yra žeminančios.

¹ Žr. "Positional Asphyxia – staigi mirtis", US Department of Justice, June 1995, and the proceedings of the "Safer Restraint" Conference held in London in April 2002 under the aegis of the UK Police Complaints Authority (cf. www.pca.gov.uk).

36. Siekiant išvengti minėto pozicinės asfiksijos pavojaus, CPT nuolat rekomendavo **visiškai uždrausti priemonių, galinčių dalinai arba visiškai užkimšti kvėpavimo takus (nosį ir/arba burną), naudojimą**. Per pastaruosius dešimt metų įvairiose šalyse užfiksuoti rimti incidentai, atsitikę išsiuntimo metu, parodė, kad šių metodų taikymas (burną ir/arba nosį užklijuoti lipnia juosta, dėti ant veido pagalvę ar minkštą pirštinę, spausti veidą prie priekyje esančios sėdynės ir t. t.) kelia išsiunčiamiems asmenims didelį pavojų. CPT atkreipė valstybių dalyvių dėmesį į šių metodų keliamą pavojų dar 1997 metais parengtoje Septintojoje bendrojoje ataskaitoje. Jis pažymi, kad dabar ši praktika daugelyje valstybių yra griežtai draudžiama ir **ragina valstybes, dar neatsisakiusias tų priemonių, nedelsiant įvesti privalomas nuostatas šiuo klausimu**.

37. Svarbu, kad įvykus avarijai, kai lėktuvas vis dar ore, nekiltų kliūčių gelbėjant išsiunčiamą asmenį. Todėl būtina, kad **gavus lėktuvo įgulos įsakymą, būtų galima nedelsiant nuimti bet kurias priemones, varžančias išsiunčiamo asmens judesius**.

Be to, būtina atsižvelgti į pavojų, kurį sveikatai kelia taip vadinamas “ekonominės klasės sindromas”, kai asmenys lėktuve ilgą laiką negali pakilti iš savo vietos¹.

38. Inspekcijų į kai kurias valstybes metu ypatingą CPT susirūpinimą sukėlė du dalykai. Pirma - išsiunčiamus asmenis lydintis personalas dėvėjo kaukes; antra - norėdamas sulaikytus migrantus išvesti iš kamerų ir nugabenti į lėktuvą, personalas naudojo raminančias ar dirginančias dujas.

CPT nuomone, **niekada negalima saugumo sumetimais pateisinti to, kad lydintis personalas išsiuntimo operacijų metu dėvi kaukes**. Ši praktika yra labai nepageidaujama, nes gavus skundą dėl netinkamo elgesio, sunku nustatyti kaltininką.

CPT taip pat griežtai pasisako prieš raminančių ar dirginančių dujų naudojimą, kai norint sulaikytus migrantus perkelti iš kamerų į lėktuvą tenka suvaldyti tuos, kurie priešinasi. Tokių dujų naudojimas uždaroje erdvėje, kaip antai kameroje, kelia didelį pavojų sulaikytųjų asmenų ir atitinkamo personalo sveikatai. Reikėtų išmokyti personalą naudoti kitus suvaldymo metodus (pavyzdžiui, rankinio suvaldymo arba naudoti apsaugos priemones), kad palaužtų besipriešinantį imigrantą.

¹ Žr. “Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial”, John Scurr et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12 May 2001.

39. Kai kurie išsiuntimo operacijų metu įvykę incidentai parodė, kaip svarbu prieš įgyvendinant nutartį dėl imigrantų išsiuntimo leisti sulaikytiems praeiti medicinos apžiūrą. Ši atsargumo priemonė ypač svarbi tada, kai numatoma naudoti jėgą arba taikyti ypatingas priemones.

Visi asmenys, kurių išsiuntimo operacija buvo nesėkminga, taip pat turi praeiti medicinos apžiūrą nedelsiant po sugrįžimo į laisvės atėmimo vietą (policijos nuovadą, kalėjimą ar specialiai užsieniečiams skirtą laikymo vietą). Tuo būdu galima nustatyti, kokia atitinkamo asmens sveikata, ir, prireikus, parengti pažymą, patvirtinančią bet kokius sužalojimus. Tokios priemonės taip pat gali apsaugoti lydinti personalą nuo nepagrįstų skundų.

40. Daugelio inspekcijų metu CPT girdėjo skundų dėl sulaikytiems imigrantams daromų raminančių ar slopinančių vaistų injekcijų, kad jų išsiuntimas vyktų sklandžiai. Kita vertus, kai kuriose valstybėse buvo pastebėta, kad instrukcijose draudžiama prieš atitinkamų asmenų valią naudoti raminančius ar kitus vaistus, kurie padėtų minėtus asmenis lengviau valdyti. **CPT nuomone, asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, vaistai gali būti skiriami tik remiantis gydytojo nurodymu atsizvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį. Vaistai turėtų būti skiriami tik gavus atitinkamo asmens raštišką sutikimą, išskyrus ypatingus aiškiai ir griežtai apibrėžtus atvejus.**

41. **Prieš sulaikytų imigrantų išsiuntimo operaciją būtina imtis priemonių, kurios padėtų atitinkamiems asmenims organizuoti savo sugrįžimą, ypač ryšium su šeimėmis, darbo ir psichologinėmis problemomis.** Svarbu, kad sulaikyti imigrantai būtų iš anksto informuojami apie jų išsiuntimą ir galėtų psichologiškai susitaikyti su tuo, turėtų galimybę informuoti turinčius apie tai žinoti žmones ir susirinkti savo asmeninius daiktus. CPT pastebėjo, kad virš sulaikytų imigrantų, negavusių išankstinės informacijos apie savo išsiuntimo datą, nuolat tvyrantis priverstinio išsiuntimo pavojus gali kelti nerimą, kuris išsiuntimo metu sustiprėja ir gali virsti smurtinio susijaudinimo būseną. Dėl to CPT pažymėjo, kad kai kuriose jos aplankytose valstybėse prie padalinių, atsakingų už išsiuntimo operacijas, buvo įkurtos psichologinės socialinės tarnybos, kuriose dirbo psichologai ir socialiniai darbuotojai, atsakantys pirmiausia už sulaikytų imigrantų rengimą išsiuntimui (palaikant nuolatinį dialogą, kontaktus su šeima galutinės paskirties šalyje ir t. t.). Nereikia nė sakyti, kad **CPT sveikina šias iniciatyvas ir skatina to dar nepadarusias valstybes įkurti tokias tarnybas.**

42. Tai, kaip bus įgyvendinta išsiuntimo operacija, labai priklauso nuo personalo, skiriamo į palydą, savybių. Akivaizdu, **kad lydintį personalą reikia rinktis ypač kruopščiai, jis turi pereiti atitinkamą, specialų rengimą, kurio tikslas - iki minimumo sumažinti žiauraus elgesio riziką.** Tačiau aplankytose valstybėse dalyvėse situacija anaipol nebuvo tokia. Kita vertus, kai kuriose valstybėse buvo organizuojami specialūs mokymai (savaržymo metodai ir priemonės, stresų ir konfliktų valdymas ir kt.). Be to, teigiamą poveikį turėjo ir tam tikros vadybinės strategijos: į palydą drauge su privaloma rotacija skirti savanorius iš personalo (kad išvengtų profesinio išsekimo sindromo ir su rutina susijusių pavojų bei užtikrinti, kad atitinkamas personalas per daug emociškai nereaguotų į operacijas, kuriose jie dalyvauja) ir, personalui pageidaujant, teikti specializuotą psichologinę pagalbą.

43. **Negalima pervertinti vidaus ir išorės stebėjimo sistemų įrengimo svarbos tokioje „jautrioje“ veikloje, kaip išsiuntimo operacijos.** CPT pastebėjo, kad daugelyje valstybių specialios kontrolės sistemos buvo įvestos, deja, tik po labai rimtų incidentų, pavyzdžiui, po išsiunčiamo asmens mirties.

44. **Išsiuntimo operacijos turi būti kruopščiai dokumentuojamos. Pagrindinis reikalavimas yra užvesti išsamią bylą ir pildyti išsiuntimo protokolą, kuriame registruojamos visos atitinkamų padalinių atliekamos operacijos.** Ypatinę dėmesį reikia skirti informacijai apie nesėkmingus išsiuntimo bandymus; ypač sistemingai turi būti registruojamos priežastys, dėl kurių išsiuntimo operacijos buvo nutrauktos (sprendimą priima lydinčioji komanda, gavusi vadovybės įsakymą; atsisako lėktuvo kapitonas; įnirtingai priešinasi išsiunčiamas asmuo; gautas prašymas suteikti prieglobstį). Taip pat turi būti registruojama informacija apie visus incidentus ir svaržymo priemonių (antrankiai; kulkšnių surakinimas; kelių surakinimas; savignyos priemonių taikymas; išsiunčiamo asmens įnešimas į lėktuvą ir kt.) naudojimo atvejus.

Galima numatyti ir kitas, pavyzdžiui, vaizdo ir garso priemones. Jos naudojamos kai kuriose aplankytose valstybėse ypač tada, kai yra tikimybė, kad išsiuntimo metu gali kilti problemų. Be to, stebėjimo kameras galima įrengti įvairiose vietose (į kameras vedančiuose koridoriuose, kelyje, kuriuo palyda ir išsiunčiami asmenys eina prie transporto priemonės, naudojamos pervežti imigrantus į lėktuvą ir t. t.).

45. **Naudinga, kai kiekvieną išsiuntimo operaciją, kurios metu gali kilti problemų, kontroliuoja kompetentingas padalinio vadovas, galintis bet kuriuo momentu operaciją nutraukti.** Kai kuriose inspektuotose valstybėse CPT nustatė, kad rengiantis išsiuntimui ir įlaipinimo metu vidaus policijos priežiūros institucijos atliko netikėtus patikrinimus. Be to, deja retais atvejais, priežiūros institucijos nariai inkognito įlipdavo į lėktuvą ir stebėdavo išsiunčiamą asmenį ir jo palydą iki atvykimo į paskyrimo vietą. CPTbelieka tik sveikinti šias iniciatyvas, kurios šiuolaikinėje Europoje yra pakankamai retas reiškinys.

Galiausiai CPT nori pabrėžti vaidmenį, kurį turėtų atlikti valstybės ir tarptautinės išorės priežiūros institucijos (įskaitant teismines) užkertant kelią žiauriam elgesiui išsiuntimo operacijų metu. Šios institucijos turėtų atidžiai stebėti viską, kas vyksta šioje srityje, o ypač tai, kas susiję su jėgos ir suvaržymo priemonių naudojimu ir lėktuvais išsiunčiamų asmenų pagrindinių žmogaus teisių apsauga.

VI. Priverstinis hospitalizavimas psichiatrijos įstaigose

Ištrauka iš Aštuntosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (98) 12]

A. Įžanginės pastabos

25. CPT pasitelktas ištirti, kaip elgiamasi su visų kategorijų asmenimis, įskaitant psichikos ligomis sergančiuosius, kuriems laisvė atimta viešosios valdžios sprendimu. Todėl Komitetas dažnai lankosi įvairaus tipo psichiatrijos įstaigose.

Buvo aplankytos psichiatrijos įstaigos, kuriose be savo noru besigydančių pacientų buvo laikomi ir gydomi priverstinai civiline tvarka hospitalizuoti asmenys. CPT taip pat vizituoja vietas, (specialias ligonines, atskirus skyrius civilinėse ligoninėse, t.t.), kuriose asmenys priverstinai hospitalizuojami teismo nutartimi. Psichiatrijos skyriai, nežiūrint to ar jie priklauso pataisos įstaigų sistemai, ar civilinėms psichiatrijos įstaigoms, kuriose gydomi įkalinimo metu psichikos liga susirgę kaliniai, taip pat yra svarbios CPT.

26. CPT, kalbėdamas apie pataisos įstaigų sveikatos priežiūros tarnybas, savo Trečiojoje bendrojoje ataskaitoje [žr. CPT/Inf (93) 12], 30-77 dalys) nurodė eilę bendrųjų kriterijų, kuriais vadovavosi inspektavimo metu (teisė į gydytojo priežiūrą; sveikatos priežiūra, tolygi gaunamai laisvėje; paciento sutikimas ir konfidencialumas; prevencinė sveikatos priežiūra; profesinė nepriklausomybė ir profesinė kompetencija). Šie kriterijai taip pat taikomi priverstinio hospitalizavimo psichiatrijos įstaigose atvejams.

Žemiau pateikiamose dalyse apibūdinamos kai kurios tipiškos CPT pastebėtos problemos, susijusios su asmenimis, kurie yra priverstinai hospitalizuoti psichiatrijos įstaigose¹. Tokiu būdu CPT tikisi iš anksto išdėstyti nacionalinėms valdžios įstaigoms savo poziciją dėl tokiems asmenims taikomo režimo; Komitetas prašo pateikti pastabas šiam bendrosios ataskaitos skyriui.

¹ Kalbant apie kalinių psichikos sveikatos priežiūrą, turėtų būti remiamasi Komiteto Trečiosios bendros ataskaitos 41-44 dalimis.

B. Netinkamo elgesio prevencija

27. Pagal savo įgaliojimus CPT, vizituodamas psichiatrijos įstaigas, pirmiausia privalo įsitikinti, ar yra kokio nors tyčinio netinkamo elgesio su pacientais požymių. Tokių požymių randama retai. Aplamai CPT norėtų pažymėti, kad jis pastebėjo didžiosios daugumos delegacijos vizituotų psichiatrijos įstaigų darbuotojų pasišventimą pacientų priežiūrai. Turint omenyje mažą darbuotojų skaičių ir negausius resursus, kuriais jie disponuoja, tai yra dar labiau pagirtina.

Tačiau CPT pastebėjimai vietose bei iš kitų šaltinių gauti pranešimai rodo, kad kartais psichiatrijos įstaigose pasitaiko netinkamo elgesio su pacientais atvejų. Todėl bus užduodama eilė klausimų, glaudžiai susijusių su netinkamo elgesio su pacientais prevencija (pvz., sutramdymo priemonės; skundų tvarka; ryšiai su laisve; nepriklausomų ekspertų priežiūra). Tačiau šioje vietoje reikėtų pateikti keletą pastabų dėl darbuotojų parinkimo ir priežiūros.

28. Darbas su psichikos ligomis sergančiais ir psichikos sutrikimų turinčiais asmenimis visuomet bus sunkia visų kategorijų personalo užduotimi. Šiuo atžvilgiu turėtų būti pažymėta, kad psichiatrijos įstaigų sveikatos priežiūros darbuotojams kasdieniniame darbe dažnai padeda sanitarai; be to, kai kuriose įstaigose nemažam personalo skaičiui yra priskirtos su saugumu susijusios užduotys. Kaip rodo CPT turima informacija, tyčinio netinkamo psichiatrijos įstaigų darbuotojų elgesio su pacientais atvejais, dažnai dėl to būna atsakingi būtent pagalbinis personalas, o ne medikai ar profesionalūs medicinos seserų pareigas atliekantys darbuotojai.

Turint omenyje labai sudėtingą darbo pobūdį, yra ypatingai svarbu, kad pagalbinis personalas būtų kruopščiai atrenkamas ir prieš pradėdamas eiti pareigas bei tarnybos metu būtų atitinkamai apmokomas. Be to, darbo metu griežtą jų priežiūrą turėtų vykdyti ir jie turėtų būti pavaldūs kvalifikuotiems sveikatos priežiūros darbuotojams.

29. Kai kuriose šalyse CPT susidūrė su praktika, kai psichiatrijos įstaigose kaip pagalbinis personalas dirbdavo atskiri pacientai arba netoliese esančių įkalinimo įstaigų kaliniai. Komitetas rimtai nuogaštuoja, ar tokia praktika yra tinkama; tai turėtų būti kai kraštutinė išėitis taikoma priemonė. Jei tai neišvengiama, tokių asmenų darbas nuolatos turėtų būti prižiūrimas kvalifikuotų sveikatos priežiūros darbuotojų.

30. Tai pat svarbu, kad būtų atitinkamos procedūros tam tikriems psichikos ligomis sergantiems pacientams apsaugoti nuo kitų galinčių jiems žalos padaryti pacientų. Tarp kitko yra reikalinga, kad visuomet, tame tarpe naktį ir savaitgaliais, būtų pakankamai darbuotojų. Be to, specialių priemonių turėtų būti imamasi ypatingai pažeidžiamų pacientų atžvilgiu, pvz., protiškai atsilikę ir/arba psichikos sutrikimų turintys paaugliai neturėtų būti laikomi kartu su saugusiais pacientais.

31. Tinkama vadovybės vykdoma visų kategorijų personalo kontrolė tai pat gali žymiai prisidėti prie netinkamo elgesio su pacientais prevencijos. Akivaizdu, jog privaloma akcentuoti, kad netinkamas fizinis arba psichologinis elgesys su pacientais yra nepriimtinas ir bus griežtai baudžiamas. Aplamai vadovai turėtų užtikrinti, kad psichiatrijos įstaigų darbuotojų terapinis darbas nebūtų traktuojamas kaip mažiau svarbus, nei saugumas.

Taip pat turėtų būti keičiamos taisyklės bei tvarka, kuri gali sukurti įtampą tarp darbuotojų ir pacientų. Nuobaudų skyrimas personalui pacientui pabėgus yra būtent tokia priemonė, kuri gali neigiamai paveikti atmosferą psichiatrijos įstaigoje.

C. Paciento laikymo sąlygos ir gydymas

32. CPT išsamiai tiria pacientų gyvenimo sąlygas ir gydymą; šiose srityse esantys trūkumai gali greitai sukurti situacijas, kurias apima “nežmoniško ir žeminančio elgesio” sąvoka. Turėtų būti siekiama sukurti tokias materialines sąlygas, kurios prisidėtų prie pacientų gydymo ir gerovės; psichiatrijos sąvokomis kalbant, prie teigiamos terapinės aplinkos. Tai svarbu ne tik pacientams, bet psichiatrijos įstaigose dirbantiems darbuotojams. Be to, pacientams privalo būti užtikrinamas tinkamas tiek psichiatrinis, tiek ir somatinis gydymas bei priežiūra. Vadovaujantis lygiavertės priežiūros principu, priverstinai į psichiatrijos įstaigą paguldytų asmenų medicininis gydymas ir priežiūra turėtų prilygti savo noru besigydančių pacientų gydymui ir priežiūrai.

33. Pacientų gyvenimo sąlygų lygis ir gydymo kokybė neišvengiamai didele dalimi priklauso nuo turimų resursų. CPT pripažįsta, kad esant dideliems ekonominiams sunkumams, materialinis aprūpinimas, tame tarpe ir psichiatrijos įstaigų, gali nukentėti. Tačiau remdamasis kai kurių apžiūrų metu nustatytais faktais, CPT norėtų pabrėžti, kad nuolat privalo būti garantuojamas aprūpinimas pagrindiniais reikmenimis įstaigose, kuriose asmenis prižiūri ir/arba saugo Valstybė. Į pagrindinių reikmenų skaičių įeina tinkamas maistas, šildymas, drabužiai, o sveikatos priežiūros įstaigose ir atitinkami medikamentai.

Gyvenimo sąlygos

34. Teigiamos terapinės aplinkos sukūrimas pirmiausia reiškia pakankamo gyvenamojo ploto vienas pacientui užtikrinimą bei tinkamą apšvietimą, šildymą ir ventiliaciją, patenkinamo remonto lygio įstaigoje palaikymą bei ligoninės higienos reikalavimų užtikrinimą.

Norint sukurti pacientams malonią aplinką, ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas tiek pacientų kambarių, tiek ir poilsio vietų apdailai. Labai pageidautina, kad prie lovos būtų staliukai ir spintelės, o pacientams turėtų būti leidžiama turėti tam tikrus asmeninius daiktus (foto nuotraukas, knygas, t.t.). Taip pat pabrėžtina tai, kad pacientams turėtų būti skirta užrakinama vieta, kurioje jie galėtų laikyti savo daiktus; kitu atveju gali būti pažeistas paciento saugumo ir autonomiškumo jausmas.

Sanitarinėse vietose turėtų būti užtikrinamas pacientų privatumas. Be to, turėtų būti tinkamai atsižvelgiama į pagyvenusių ir/arba neįgalių pacientų poreikius. Pavyzdžiui, tualetai, ant kurių besinaudojantis juo negali atsisėsti tokiems pacientams yra netinkami. Taip pat turėtų būti tokia pagrindinė ligoninės įranga, kuri įgalintų personalą užtikrinti reikiama priežiūrą (įskaitant ir asmens higieną) prie negalintiems iš lovos atsikelti pacientams; kitu atveju tai reikštų netinkamas laikymo sąlygas.

Taip pat pažymėtina, kad kai kuriose psichiatrijos įstaigose buvo pastebėta, jog yra reikalaujama, kad pacientai nuolatos dėvėtų pižamas/naktinius marškinius; tokia tvarka neprisideda prie asmenybės ir savigarbos jausmo stiprinimo. Drabužių individualizacija turėtų būti terapinio proceso dalimi.

35. Pacientų maitinimas - tai kitas ypatingai CPT dominantis gyvenimo sąlygų aspektas. Maistas ne tik turėtų būti tinkamas kiekiu ir kokybės prasme, bet ir patenkinamomis sąlygomis pateikiamas. Turėtų būti įrengimai, įgalinantys patiekti tinkamos temperatūros maistą. Be to, valgymas turėtų būti organizuojamas tinkamai; šiuo atžvilgiu pabrėžtina, kad pacientams suteikiama galimybė atlikti kasdieninius veiksmus, tokius kaip valgymas su tinkamais įrankiais sėdint už stalo, yra sudėtine psichologinės-socialinės pacientų reabilitacijos programų dalimi. Maisto pateikimas - tai aplinkybė, į kurią taip pat turėtų būti atsižvelgiama.

Nustatant maitinimo tvarką, taip pat turėtų būti atsižvelgiama į ypatingus neįgaliųjų poreikius.

36. CPT taip pat aiškiai norėtų išreikšti savo pritarimą keliose šalyse pastebėtai tendencijai uždaryti psichiatrijos įstaigose esančias bendrabučių tipo gyvenamąsias patalpas; vargu, ar tokios patalpos atitinka šiuolaikinės psichiatrijos normas. Nedidelėms grupėms skirtų gyvenamųjų patalpų užtikrinimas - tai esminė aplinkybė paciento orumui išsaugoti ir pagrindinis bet kokių pacientų psichologinės bei socialinės reabilitacijos programų elementas. Naudojant tokias patalpas taip pat yra lengviau terapiniais tikslais paskirstyti pacientus į atitinkamas kategorijas.

CPT taip pat palankiai vertina vis dažniau taikomą tvarką, kai pacientams, jei jie to nori, leidžiama dieną būti savo kambariuose ir jie neprivalo būti kartu su kitais pacientais bendrose patalpose.

Gydymas

37. Psichiatrinis gydymas turėtų būti individualizuotas, o tai reiškia, kad kiekvienam pacientui turėtų būti sudaromas gydymo planas. Į jį turėtų įeiti įvairi reabilitacinė ir terapinė veikla, tame tarpe profesinė terapija, grupinė terapija, asmeninė psichoterapija, menas, pramogos, muzika ir sportas. Pacientai turėtų turėti nuolatinę galimybę naudotis tinkamai įrengtais poilsio kambariais ir kas dieną būti lauke. Taip pat pageidautina, kad jie galėtų mokytis ir turėti tinkamą darbą.

CPT pernelyg dažnai pastebi, kad šie efektyvaus psichologinio-socialinio reabilitacinio gydymo komponentai yra nepakankamai išvystyti arba jų iš viso nėra, bei tai, kad pacientų gydymą sudaro vien tik farmakoterapija. Tokia situacija gali susidaryti dėl to, jog nėra tinkamai paruošto personalo ir tinkamų patalpų, arba dėl užsitęsusios pacientų priežiūra pagrįstos gydymo filosofijos.

38. Psichofarmakologiniai medikamentai, žinoma, yra būtina psichikos problemų turinčių pacientų gydymo dalimi. Privalo būti nustatyta tvarka, užtikrinanti, kad iš tiesų būtų duodami skirti medikamentai ir garantuojamas atitinkamų vaistų tiekimas. CPT taip pat aiškinsis, ar yra kokių nors netinkamo medikamentų naudojimo požymių.

39. Elektroimpulsinė terapija (EIT) - tai pripažinta tam tikromis psichikos ligomis sergančių ligonių gydymo forma. Tačiau turėtų būti prižiūrima, kad EIT atitiktų paciento gydymo planą, o ją taikant kartu būtų taikomos atitinkamos apsaugos priemonės.

CPT ypatingą rūpestį kelia tie atvejai, kai susiduriama su nemodifikuotos EIT taikymu (t.y., nenaudojant nuskausminančiųjų ir raumenų relaksantų); šis metodas šiuolaikinėje psichiatrijos praktikoje nebelaikomas tinkamu. Dėl to gresia įtrūkimai ir kitos netiesioginės pasekmės sveikatai; be to, šis procesas pats savaime žemina tiek pacientus, tiek ir atitinkamą personalą. Todėl visuomet turėtų būti taikoma tik modifikuota EIT.

EIT turėtų būti atliekama nematant kitiems pacientams (pageidautina, nuošaliai esančiame ir šiam tikslui įrengtame kambaryje), ir tai turėtų atlikti specialiai apmokytas personalas. Be to, EIT panaudojimas turėtų būti detaliam aprašomas specialiaame žurnale. Tik tokiu būdu ligoninės vadovai gali nustatyti ir su personalu aptarti netinkamus atvejus.

40. Kitas pagrindinis reikalavimas - tai reguliarus paciento sveikatos būklės ir bet kokių gydytojo skirtų medikamentų tikrinimas. Tai, be kita ko, įgalins priimti pagrįstus sprendimus dėl galimo pakartotino hospitalizavimo arba perkėlimo į aplinką, kurioje mažiau apribojimų.

Kiekvienam pacientui turėtų būti užvesta asmeninė slapta medicininė byla. Byloje turėtų būti informacija apie diagnozes (tame tarpe ir apie bet kokių paciento atliktų tyrimų rezultatus) bei nuolatiniai įrašai apie paciento psichikos ir somatinę sveikatos būklę bei gydymą. Išskyrus tuos atvejus, kai tai nepatartina dėl gydymo sumetimų, pacientas turėtų turėti teisę susipažinti su savo byla bei reikalauti, kad su joje esančia informacija galėtų susipažinti jo šeima arba advokatas. Be to, jei pacientas yra perkeliamas, jo byla turėtų būti perduodama priimančios įstaigos gydytojams. Išrašant iš įstaigos, byla turėtų būti perduota, jei pacientas sutinka, jį gydančiam gydytojui.

41. Pacientams, kaip taisyklė, turėtų būti suteikiama galimybė išreikšti savanorišką motyvuotą sutikimą dėl gydymo. Priverstinis asmens paguldymas į psichiatrijos įstaigą neturėtų duoti teisės gydyti pacientą be jo sutikimo. Tai reiškia, kad kiekvienam tiek savo noru besigydančiam, tiek ir priverstinai į psichiatrijos įstaigą paguldytam pacientui turėtų būti suteikiama galimybė atsisakyti gydymo arba bet kurios kitos medicininės intervencijos. Bet kuris šio pagrindinio principo nesilaikymo atvejis turėtų būti pagrįstas įstatymu ir aiškiai bei griežtai apibrėžtomis išimtinėmis aplinkybėmis.

Akivaizdu, kad sutikimas dėl gydymo gali būti traktuojamas kaip savanoriškas ir motyvuotas tik tada, kai jis turima pilna, tiksli ir išsami informacija apie paciento būklę ir siūlomą gydymą; nepilnos, netikslios ir neišsamios informacijos apie gydymą pavyzdys - EIT, apibūdinama kaip "miego terapija". Taigi, visiems pacientams sistemingai turėtų būti suteikiama visa svarbi informacija apie jų sveikatos būklę ir numatomą skirti gydymą. Atitinkama informacija (apie rezultatus, t.t.) turėtų būti pateikiama ir po gydymo.

D. Personalas

42. Turėtų būti atitinkami personalo resursai, t.y., pakankamas personalo skaičius, jų kategorijos (psichiatrai, bendrosios praktikos gydytojai, med. seserys, psychologai, terapeutai, socialiniai darbuotojai, t.t.), atitinkama patirtis bei paruošimas. Personalo resursų trūkumas dažnai neigiamai paveikia darbuotojų pastangas užtikrinti 37 dalyje aprašytą veiklą. Be to, dėl šios priežasties, nežiūrint gerų dirbančio personalo ketinimų ir nuoširdžių pastangų, gali būti sukuriamos pacientams pavojingos situacijos.

43. Kai kuriose šalyse CPT ypatingai sukrėtė tai, kad psichiatrijos įstaigų slaugos personalo sudėtyje yra nedidelis kvalifikaciją psichiatrijoje turinčių medicinos seserų skaičius, kad trūksta kvalifikuoto personalo socialinei terapijai (ypatingai darbo terapijai) vykdyti. Priežiūros kokybę žymiau pagerintų specializuotos psichikos ligonių slaugos mokymai ir didesnė socialinei terapijai teikiama svarba. O būtent, terapija nebebūtų sukoncentruota į vaistais pagrįstą ir fizinį gydymą.

44. Praeitame skyriuje (žr. 28-31 dalis) buvo pateikta eilė pastabų dėl problemų, susijusių su personalu (konkrečiau kalbant, pagalbiniu personalu. Tačiau CPT taip pat didelį dėmesį skiria gydytojų ir slaugos personalo požiūriui į pacientus. Todėl CPT bandys įsitikinti, ar tikrai stengiamasi su pacientais užmegzti terapinius santykius. Tai leis patikrinti, ar neignoruojami tie pacientai, kurie yra laikomi sunkiais arba neturinčiais reabilitacinio potencialo.

45. Kaip ir kitose sveikatos priežiūros tarnybose, svarbu, kad psichiatrijos skyriuje dirbantys įvairių kategorijų darbuotojai reguliariai susitiktų ir dirbtų kaip komanda, kuriai vadovauja vyr. gydytojas. Tada bus įmanoma įvardinti ir aptarti kasdienes problemas bei gauti darbo gaires. Tokios galimybės stoka gali sukelti darbuotojų nepasitenkinimą ir pasipiktinimą.

46. Siekiant užtikrinti, kad psichiatrijos įstaigose dirbantis personalas netaptų per daug izoliuotas, būtinas ne vien tik įstaigos, kurioje jie dirba, paskatinimas ir parama. Todėl labai pageidautina, kad tokie darbuotojai turėtų galimybę mokytis už savo įstaigos ribų ir būti perkelti į kitą vietą. Analogiškai turėtų būti skatinama, kad psichiatrijos įstaigose lankytusi nepriklausomi asmenys (pvz., studentai ir tyrimus atliekantys asmenys) ir organai (žr. 55 dalį).

E. Fizinio sutramdymo priemonės

47. Bet kurioje psichiatrijos įstaigoje kartais gali būti būtinas suaudrintų ir/arba smurtaujančių pacientų sutramdymas. Šis aspektas, atsižvelgiant į piktnaudžiavimo ir netinkamo elgesio tikimumą, yra ypatingai svarbus CPT.

Pacientų tramdymas turėtų būti taikomas, vadovaujantis aiškiai apibrėžta tvarka. Turėtų būti aišku, kad pirmieji bandymai sutramdyti suaudrintus arba smurtaujančius pacientus, kiek įmanoma, turėtų būti ne fiziniai (pvz., žodinis nurodymas), o tais atvejais, kai būtinas fizinis tramdymas jis turėtų būti atliekamas rankomis.

Psichiatrijos įstaigų darbuotojai turėtų būti apmokomi tiek ne-fizinio, tiek ir rankomis atliekamo suaudrintų arba smurtaujančių pacientų tramdymo technikos. Įvaldę tokius įgūdžius, darbuotojai sudėtingais atvejais galės pasirinkti tinkamiausią reagavimo būdą ir tuo būdu galės sumažinti pacientų ir darbuotojų sužalojimo riziką.

48. Fizinio tramdomo priemonių (diržų, tramdomųjų marškinių ir kt.) panaudojimas yra pateisinamas tik labai retais atvejais. Visais atvejais dėl jų taikymo privalo būti aiškus gydytojo nurodymas arba jas pritaikius apie tai turi būti nedelsiant pranešama gydytojui siekiant gauti pritarimą. Jei išimties tvarka fizinio tramdomo priemonės buvo panaudotos, jų taikymas kaip įmanoma greičiau turėtų būti nutrauktas. Jokiu atveju jos neturėtų būti taikomos arba jų taikymas pratęsiamas kaip nuobauda.

Keletą kartų CPT yra pastebėjęs, kad fizinio tramdomo priemonės psichikos ligomis sergantiems asmenims buvo taikomas ištisomis dienomis. Komitetas privalo pabrėžti, kad tai medicininiu požiūriu negali būti pateisinama ir, Komiteto nuomone, prilygsta netinkamam elgesiui.

49. Šiame kontekste reikėtų pakalbėti apie smurtaujančių arba kitokių “nevaldomų” pacientų izoliavimą (t.y., vieno asmens uždarymą kambaryje) - procedūrą, kuri yra seniai žinoma psichiatrijoje.

Šiuolaikinėje psichiatrijoje jaučiama aiški tendencija vengti pacientų izoliavimo, ir CPT su malonumu pastebi, kad daugelyje šalių to taip pat atsisakoma. Tačiau tol, kol izoliavimas dar yra taikomas, turėtų būti vadovaujamas detalio tvarka. Konkrečiai turėtų būti nustatyta: atvejai, kada galima taikyti; taikymo tikslai; trukmė ir reguliūs patikrinimai; atitinkamas kontaktas su žmogumi; personalo pareiga būti ypatingai rūpestingiems.

Izoliavimas niekada neturėtų būti taikomas kaip nuobauda.

50. Kiekvienas paciento fizinio tramdomo atvejis (rankomis atliekamas tramdomas, fizinio tramdomo priemonių panaudojimas, izoliavimas) turėtų būti užregistruojamas specialiaame šiam tikslui pildomame žurnale (bei paciento sveikatos byloje). Turėtų būti nurodomas priemonės taikymo pradžios ir pabaigos laikas, konkretaus atvejo aplinkybės, tos priemonės taikymo priežastys, priemonę skyręs arba davęs jai leidimą gydytojas ir pacientui arba darbuotojams padaryti sužalojimai.

Tokiu būdu bus lengviau valdyti tokius atvejus ir kontroliuoti jų mastus.

F. Apsaugos priemonės priverstinio hospitalizavimo atvejais

51. Pagal pažeidžiamumo laipsnį psichikos ligomis sergantiems arba protiškai neįgaliesiems asmenims turi būti kreipiamas didelis dėmesys, siekiant užkirsti kelią bet kokiam jų gerovę pažeidžiančiam elgesiui arba neveikimui. Todėl priverstinai hospitalizuojant psichiatrijos įstaigoje visuomet turėtų būti užtikrinamos atitinkamos apsaugos priemonės. Jau buvo akcentuota viena iš svarbiausių tokių priemonių - niekieno neverčiamo asmens aiškus sutikimas dėl gydymo (žr. 41 dalį).

Sprendimas dėl hospitalizavimo

52. Tvarka, kuria vadovaujantis nusprendžiama priverstinai hospitalizuoti asmenį turėtų užtikrinti, kad sprendimas būtų pagrįstas nepriklausoma, bešališka ir objektyvia medicinos ekspertize.

Konkrečiai kalbant apie priverstinį hospitalizavimą civiline tvarka, daugelyje šalių tokį sprendimą priima (arba per trumpą laiką patvirtina) teisminė valdžia, atsižvelgdama į psichiatrų išvadas. Tačiau automatiniis teisminės valdžios dalyvavimas priimant sprendimą dėl tokio hospitalizavimo numatytas ne visose šalyse. Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (83) 2 dėl priverstinai hospitalizuotų psichikos sutrikimų turinčių asmenų teisinės apsaugos nedraudžia taikyti abiejų atvejų (tačiau tuo atveju, jei sprendimą dėl priverstinio hospitalizavimo priima neteisminis organas, numatomos specialios apsaugos garantijos). Nežiūrint to, Parlamentinė Asamblėja, priimdama Rekomendaciją Nr. 1235 (1994) dėl psichiatrijos ir žmogaus teisių inicijavo šiuo klausimu diskusijas ir paragino, kad sprendimus dėl priverstinio hospitalizavimo priimtų teisėjas.

Bet kuriuo atveju asmuo, kuris neteisminio organo sprendimu yra paguldomas į psichiatrijos įstaigą, privalo turėti teisę kreiptis į teisimą, kad šis išspręstų jo laikymo tokioje įstaigoje teisėtumo klausimą.

Apsaugos priemonės laikymo psichiatrijos įstaigoje metu

53. Priimant pacientą, jam ir jo šeimai turėtų būti duodama brošiūra, kurioje būtų išdėstyta įstaigos dienotvarkė ir paciento teisės. Bet kuriems šios brošiūros suprasti negalintiems pacientams turėtų būti suteikiama atitinkama pagalba.

Be to, kaip ir bet kurioje kitoje laisvės atėmimo vietoje, pagrindine apsaugos nuo netinkamo elgesio su pacientais psichiatrijos įstaigoje priemone yra efektyvi skundų pateikimo tvarka. Turėtų būti nustatyta konkreti tvarka, įgalinanti pacientus konkrečiai įvardintam organui pateikti oficialius skundus ir konfidencialiai pasimatyti su atitinkamu organu už įstaigos ribų.

54. Ryšių su laisve palaikymas yra ypatingai svarbus ne tik dėl netinkamo elgesio su pacientais prevencijos, bet ir dėl terapinių priemonių.

Pacientai turėtų turėti galimybę gauti ir siųsti laiškus, naudotis telefonu bei būti lankomi šeimos ir draugų. Taip pat turėtų būti garantuojami konfidencialūs pasimatymai su advokatu.

55. CPT taip pat teikia svarbą tam, kad psichiatrijos įstaigose reguliariai lankytųsi nepriklausomas organas (pvz., teisėjas arba priežiūros komitetas), atsakingas už pacientų priežiūros tikrinimą. Šis organas konkrečiai turėtų būti įgaliotas konfidencialiai kalbėtis su pacientais, tiesiogiai gauti skundus ir teikti reikalingas rekomendacijas.

Išrašymas

56. Priverstinis laikymas psichiatrijos įstaigoje turėtų būti baigiamas kai tik tai daugiau nėra būtina pagal paciento psichikos būklę. Todėl reguliariai turėtų būti tikrinama, ar asmenį yra būtina laikyti tokioje įstaigoje.

Priverstinai hospitalizavus tam tikram laikui, gydymas gali būti pratęsiamas atsižvelgiant į psichiatro išvadas. Tačiau į tokią įstaigą gali būti patalpinama ir neapibrėžtam laikui, ypačingai baudžiamąja tvarka hospitalizuotų asmenų atveju ir kai yra asmenys pripažinti pavojingais. Tuo atveju, jei nėra apibrėžta priverstinio laikymo psichiatrijos įstaigoje trukmė, reguliariai tikrinama, ar būtina toliau tęsti gydymą.

Be to, pats pacientas turėtų turėti galimybę reikalauti, kad tolesnio gydymo klausimą spręstų teisminė valdžia.

57. Net ir tuo atveju, kai asmens nebereikia priverstinai laikyti psichiatrijos įstaigoje, jam vis dar gali būti būtinas gydymas ir/arba saugi aplinka laisvėje. CPT keletose šalių išsiaiškino atvejus, kai pacientai, kuriems dėl psichikos būklės nebebuvo reikalingas gydymas psichiatrijos įstaigoje, vis dar buvo ten laikomi, kadangi nebuvo tinkamos priežiūros/patalpų laisvėje. Labai abejotina, ar galima atimti laisvę dėl to, kad nėra tinkamų patalpų.

G. Baigiamosios pastabos

58. Organizacinė psichikos sutrikimų turinčių asmenų sveikatos priežiūra įvairiose šalyse skiriasi ir, savaime supranta, kad tą klausimą sprendžia pačios Valstybės. Tačiau CPT norėtų atkreipti dėmesį į tai, kad eilėje valstybių mažinamas lovų didelėse psichiatrijos įstaigose skaičius ir kuriami visuomeniniai psichikos sveikatos skyriai. Komiteto nuomone, tai labai teigiamas poslinkis, tačiau tokiuose skyriuose privalo būti užtikrinama tinkama sveikatos priežiūra.

Dabartiniu metu manoma, kad didelės psichiatrijos įstaigos kelia grėsmę, jog tiek pacientai, tiek ir darbuotojai gali tapti tarsi izoliuoti toje įstaigoje, ypačingai jei tos įstaigos įsikūrę nuošaliose vietose. Tai gali turėtų neigiamų pasekmių pacientų gydymui. Šalia pagrindinių miestų centrų esančiuose mažuose skyriuose būtų daug lengviau taikyti priežiūros programas, pagrįstas įvairiapusių psichikos gydymu.

VII. Nepilnamečių laisvės atėmimo vietos

Ištrauka iš Devintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (99) 12]

Ižanginės pastabos

20. Kai kuriose ankstesnėse bendrosiose ataskaitose CPT išdėstė kriterijus, kuriais jis vadovaujasi inspektuodamas įvairias laisvės atėmimo vietas: policijos areštines, pataisos įstaigas, sulaikytų imigrantų laikymo centrus ir psichiatrijos įstaigas.

Komitetas taiko aukščiau nurodytus kriterijus nepilnamečiams (t.y., asmenims iki 18 metų), kuriems atimta laisvė, tiek, kiek jie yra tinkami. Tačiau, nepriklausomai nuo priežasčių, dėl kurių jiems buvo atimta laisvė, nepilnamečiai savaime yra labiau pažeidžiami už suaugusius. Todėl būtinas ypatingas budrumas siekiant užtikrinti, kad jų psichinė ir dvasinė gerovė būtų tinkamai apsaugota. Norėdamas akcentuoti netinkamo elgesio su nepilnamečiais, kuriems atimta laisvė, prevencijos svarbą, CPT paskyrė šį Devintosios bendros ataskaitos skyrių kai kuriems specifiniams šioje srityje inspektavimo metu nagrinėjamiems klausimams aprašyti.

Tolesnėse dalyse Komitetas, prieš pradėdamas analizuoti sąlygas, kurios laisvės atėmimo vietose turėtų būti sukurtos specialiai nepilnamečiams, nurodo eilę nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos prieš netinkamą elgesį, garantijų kurios. Komitetas tikisi tokiu būdu aiškiai išdėstyti nacionalinės valdžios įstaigoms savo poziciją dėl tai, kaip su tokiais asmenimis turėtų būti elgiamasi. Kaip ir ankstesniais metais, **CPT būtų dėkingas už pastabas šiai esminiam Bendros ataskaitos skyriui.**

21. Pirmiausia Komitetas norėtų pabrėžti, kad bet kokie jo šioje srityje vystomi standartai turėtų būti vertinami kaip papildomi tiems, kurie yra įtvirtinti kituose tarptautiniuose dokumentuose, įskaitant 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, 1985 m. Jungtinių Tautų standartines minimalias nepilnamečių justicijos administravimo taisykles (*Pekino taisykles*), 1990 m. Jungtinių Tautų taisykles dėl elgesio su nepilnamečiais, kuriems atimta laisvė, ir 1990 m. Jungtinių Tautų nuorodas dėl nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos (*Rijado nuorodas*).

Komitetas taip pat norėtų išreikšti savo pritarimą vienam iš aukščiau nurodytuose dokumentuose įtvirtintų esminių principų: nepilnamečiams laisvės atėmimas turėtų būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė ir tik trumpiausiam įmanomam laikotarpiui (žr. Vaiko teisių konvencijos 37 b straipsnį ir Pekino taisyklių 13 ir 19 taisykles).

Apsaugos prieš netinkamą elgesį su nepilnamečiais priemonės

22. Pagal įgaliojimus pirmasis CPT prioritetas inspektuojant nepilnamečių laisvės atėmimo vietas yra išsiaiškinti, ar su nepilnamečiais nėra tyčia netinkamai elgiamasi. Iki šiol Komiteto nustatyti faktai leidžia teigti, kad daugumoje jo lankomų vietų tai yra palyginti retas atvejis.

23. Tačiau atrodo, kad, kaip ir suaugusiųjų atveju, didesnė netinkamo elgesio su nepilnamečiais tikimybė yra policijos areštinėse negu kitose laisvės atėmimo vietose. Ir iš tiesų, CPT delegacijos ne kartą gavo įtikinamų įrodymų kad nepilnamečiai buvo tarp tų asmenų, kuriuos policijos pareigūnai kankino arba su kuriais kitaip netinkamai elgėsi.

Turėdamas tai omenyje, CPT pabrėžė, kad didžiausia kankinimo ir netinkamo elgesio tikimybė egzistuoja tuoj pat po laisvės atėmimo momento. Dėl šios priežasties yra ypatinai svarbu, jog visi asmenys, kuriems atimta laisvė (įskaitant nepilnamečius), turėtų teisę nuo to momento, kai jie pirmą kartą privalo likti policijoje, pranešti giminaičiui ar kitai trečiajai šaliai apie savo sulaikymo faktą, teisę susisiekti su advokatu ir gydytoju.

Be šių garantijų, kai kuriose jurisdikcijose pripažįstama, kad nepilnamečių pažeidžiamumas savaime reikalauja imtis papildomų atsargumo priemonių. Tai oficiali policijos pareigūnų pareiga patiems užtikrinti, kad atitinkamam asmeniui būtų pranešta apie nepilnamečio sulaikymo faktą (nepriklausomai nuo to, ar nepilnametis to prašo). Taip pat gali būti, kad policijos pareigūnams leidžiama apklausti nepilnamečį tik dalyvaujant tokiam asmeniui ir/arba advokatui. CPT sveikina tokį tvarką.

24. Daugelyje aplankytų įstaigų CPT delegacijoms buvo pasakyta, kad nėra neįprasta, jei darbuotojai kartais “pedagoginiais tikslais pliaukšteli” blogai besielgiantiems nepilnamečiams. Komitetas mano, kad netinkamo elgesio prevencijos tikslais visos fizinio baudymo formos privalo būti formaliai uždraustos ir jų turi būti vengiama praktikoje. Nusizengusiems nepilnamečiams turėtų būti taikomos tik nustatytos drausminės priemonės.

25. Komiteto patirtis rodo, kad, kai su nepilnamečiais yra netinkamai elgiamasi, tai dažniau įvyksta dėl nesugebėjimo tinkamai apsaugoti juos nuo netinkamo elgesio, o ne dėl tyčinių ketinimų. Svarbiu bet kurios strategijos, kuria siekiama išvengti tokių piktnaudžiavimų, elementu yra principas, kad apskritai nepilnamečiai laisvės atėmimo vietose turėtų būti laikomi atskirai nuo suaugusiųjų.

CPT pastebėti šio principo pažeidimo pavyzdžiai: suaugę vyrai kaliniai buvo laikomi vyriškos lyties nepilnamečių kamerosse, dažnai siekiant, kad jie tose kamerosse palaikytų tvarką; moteriškos lyties nepilnamečės buvo apgyvendinamos kartu su suaugusiomis moterimis kalinėmis; psichikos ligomis sergantys nepilnamečiai buvo apgyvendinami kartu su chroniškai sergančiais suaugusiais.

Komitetas pripažįsta, kad gali būti tokių išimtinių situacijų (pvz., vaikai ir tėvai laikomi kaip sulaikyti imigrantai), kai nepilnamečių labai geriausia juos laikyti kartu su tam tikrais suaugusiais. Tačiau svetimų suaugusiųjų apgyvendinimas kartu su nepilnamečiais neišvengiamai sukuria galimybę dominuoti ir išnaudoti.

26. Kita garantija prieš netinkamą elgesį laisvės atėmimo vietose yra lyties požiūriu mišri personalo sudėtis, ypač, kai tai susiję su nepilnamečiais. Vyrų ir moterų buvimas personalo sudėtyje gali turėti teigiamos įtakos tiek kuriant bendrą įkalinimo vietos klimata, tiek skatinant normalius santykius laisvės atėmimo vietoje.

Lyčių požiūriu mišri personalo sudėtis taip pat leidžia tinkamai paskirstyti darbuotojus atliekant tam tikras užduotis, pvz., apieškant asmenį. Šiuo klausimu CPT norėtų pabrėžti, kad, nepriklausomai nuo amžiaus, asmenys, kuriems atimta laisvė, turėtų būti apieškomi tik tos pačios lyties darbuotojų ir bet koks kitoks apieškojimas, kurį atliekant kalinys turi nusirengti, turi būti atliekamas nematant priešingos lyties laisvės atėmimo vietų darbuotojams. Šie principai *a fortiori* taikomi nepilnamečiams.

27. Daugelyje inspektuotų laisvės atėmimo vietų CPT delegacijos pastebėjo, kad priežiūrą vykdančys darbuotojai, kurie tiesiogiai bendrauja su nepilnamečiais, atvirai nešiojasi policininkų lazdas. Tokia praktika nepadaeda užtikrinti teigiamų darbuotojų ir kalinių santykių. Pageidautina, kad laisvės atėmimo vietų darbuotojai apskritai nesinešiotų policininkų lazdų. Tačiau, jei manoma, jog tai yra būtina, CPT rekomenduoja, kad lazdų nesimatytų.

Nepilnamečių pataisos įstaigos

1. Įžanga

28. CPT nuomone, visi nepilnamečiai, kuriems laisvė atimta dėl to, kad jie yra kaltinami kriminalinių nusikaltimų padarymu ar dėl to nuteisti, turėtų būti laikomi specialiai tokio amžiaus asmenims skirtose pataisos įstaigose, kurių režimas pritaikytas jų poreikiams ir kurių darbuotojai buvo ruošiami dirbti su jaunais žmonėmis.

Be to, laikant nepilnamečius kalinimo vietose, būtina imtis specialių veiksmų siekiant sumažinti ilgo laikotarpio socialinio neprisitaikymo riziką. Tai reikalauja įvairiapusio požiūrio, pasitelkiant įvairių sričių profesionalų (įskaitant mokytojus, trenerius, psichologus) įgūdžius, siekiant atsižvelgti į individualius nepilnamečių poreikius saugioje mokymo ir socioterapijėje aplinkoje.

2. *Materialinės kalinimo sąlygos*

29. Gerai įrengtoje nepilnamečių patalpos įstaigoje jaunuoliams, kuriems atimta laisvė, bus užtikrintos teigiamos ir į asmenybę orientuotas laikymo sąlygos. Patalpos, kuriose nepilnamečiai miega, praleidžia laiką, turi būti ne tik tinkamo dydžio, gerai apšviestos ir ventiliuojamos, bet ir apstatytos tinkamais baldais, su tinkamai atlikta apdaila ir vizualiai patrauklios. Jei nėra rimtų tam prieštaraujančių saugumo motyvų, nepilnamečiams turėtų būti leista turėti tam tikrą asmeninių daiktų skaičių.

30. CPT norėtų pridurti, kad kai kuriose įstaigose buvo pastėta tendenciją neatsižvelgti į suimtų moterų, įskaitant ir mergaites, asmeninės higienos poreikius. Šiai asmenų grupei ypatingai svarbu užtikrinti galimybę naudotis sanitariniais įrengimais, taip pat aprūpinti higienos reikmenimis, įskaitant ir higieninius paketus. Neap rūpinimas šiais pagrindiniais reikmenimis pats savaime gali prilygti žeminančiam elgesiui.

3. *Režiminė veikla*

31. Nors prasmingo užsiėmimo stoka kenkia bet kuriam kaliniui, tai ypač žalinga nepilnamečiams, kuriems ypatingai reikia fizinės ir protinės veiklos. Nepilnamečiams, kuriems atimta laisvė, turėtų būti organizuojama mokymo, sporto, profesinio mokymo, poilsio ir kitokios prasmingos veiklos programa. Fizinis lavinimas turėtų būti svarbia šios programos dalimi.

Ypatingai svarbu, kad mergaitės ir jaunos moterys, kurioms yra atimta laisvė, turėtų teisę dalyvauti tokioje veikloje taip pat kaip ir analogiškoje situacijoje atsidūrę vyriškos lyties asmenys. Labai dažnai CPT yra pastebėjęs, kad nepilnamečiams siūlomi tokie užsiėmimai, kurie stereotipiškai laikomi “tinkamais” joms (kaip siuvinėjimas ir rankdarbiai), o nepilnamečiams vaikinams organizuojamas rimtesnis profesinis mokymas. Todėl šiuo požiūriu CPT norėtų išreikšti savo pritarimą principui, įtvirtintam Pekino taisyklių 26.4 punkte, pagal kurį visais būdais turi būti stengiamasi užtikrinti, kad nepilnamečiams, kurioms atimta laisvė, “jokiu būdu negautų mažiau priežiūros, apsaugos, pagalbos, gydymo ir mokymo negu jauni vyriškos lyties nusikaltėliai. Turi būti užtikrinamas teisingas elgesys su jomis”.

32. Į daugelio Komiteto aplankyto nepilnamečių laisvės atėmimo vietų režimas buvo organizuojamas pagal paskatintiną tvarką, kai nepilnamečiai už tinkamą elgesį galėjo gauti tam tikrą privilegiją.

Nors CPT neturėtų reikšti savo požiūrio į tokios tvarkos socialinę-auklėjamąją vertę, jis ypatingą dėmesį skiria bazinio pagal tokias schemas nepilnamečiams taikomo režimo turiniui ir tam, ar nepilnamečių progreso (regreso) tvarka, užtikrina tinkamą apsaugą nuo darbuotojų savavališkų sprendimų.

4. Darbuotojų klausimai

33. Nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, kalinimas ir jų priežiūra yra ypatingai sudėtinga užduotis. Šias pareigas atliekantys darbuotoja turėtų būti rūpestingai atrenkami pagal jų asmeninę brandą ir sugebėjimą spręsti su šia amžiaus grupe dirbant išylančias problemas bei užtikrinti šių asmenų gerovę. Konkrečiau kalbant, jie turėtų būti pasišventę darbui su jaunais žmonėmis, sugebėti vadovauti ir motyvuoti asmenis, už kuriuos atsako. Visi darbuotojai, įskaitant ir atliekančius tik priežiūros funkcijas, turėtų būti mokomi tiek prieš pradėdami dirbti, tiek ir darbo metu. Jie taip pat turėtų turėti galimybę pasitelkti atitinkamą išorinę paramą; taip pat turėtų būti vykdoma jų darbo priežiūra.

Be to, tokioms laisvės atėmimo vietoms turėtų vadovauti asmenys, turintys ryškių vadovo įgūdžių, galintys efektyviai patenkinti sudėtingus ir prieštarigus nepilnamečių ir darbuotojų jiems keliamus reikalavimus.

5. Ryšiai su laisve

34. CPT teikia ypatingą svarbą visų asmenų, kuriems atimta laisvė, ryšiams su laisve. Turėtų būti vadovaujamas principu padėti palaikyti ryšius su laisve; taikant bet kokius tokių ryšių apribojimus, turėtų būti atsižvelgiama tik į saugumo sumetimus arba turimus resursus.

Aktyvi pagalba palaikant tokius ryšius gali būti itin naudinga nepilnamečiams, kuriems yra atimta laisvė, kadangi daugelis jų gali turėti elgesio problemų, susijusių su emocinėmis netektimis ar socialinių įgūdžių stoka.

CPT taip pat norėtų pabrėžti, kad nepilnamečio ryšys su laisve niekada neturėtų būti apribojami ar uždraudžiamas kaip drausminė priemonė.

6. Drausmė

35. Beveik visose nepilnamečių laisvės atėmimo vietose netinkamai besielgiantiems nepilnamečiams taikomos drausminės nuobaudos.

Turėdamas tai omenyje, CPT yra itin susirūpinęs dėl nepilnamečių laikymo drausminės zonos patalpose sąlygomis, kadangi ši priemonė gali kelti pavojų jų fizinei ir/ar dvasinei sveikatai. Komitetas mano, kad tokia priemonė turėtų būti taikoma ypatingai išimtiniais atvejais. Jei nepilnamečiai laikomi atskirai nuo kitų, tai turėtų trukti kuo trumpiau ir, visais atvejais, jiems turi būti užtikrinami tinkami žmogiški kontaktai, galimybė skaityti ir kiekvieną dieną bent valandą būti lauke.

Visas nepilnamečiams taikomas drausmines priemones turėtų būti galima oficialiai ginčyti, ir jos turėtų būti tinkamai įformintos. Būtent: nepilnamečiai turėtų turėti teisę būti apklausti dėl nusižengimo, kurį jie tariamai atliko, ir apskųsti aukštesnei valdžiai bet kokias paskirtas nuobaudas; visa detali informacija apie tokias nuobaudas turėtų būti registruojama žurnale, pildomame kiekvienoje nepilnamečių laisvės atėmimo vietoje.

7. Skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros

36. Efektyvios skundų ir inspektavimo procedūros yra pagrindinės garantijos prieš netinkamą elgesį nepilnamečių įstaigose.

Nepilnamečiai turėtų turėti galimybes pateikti skundus (tiek įstaigos administracinės sistemos viduje, tiek išoriškai) ir konfidencialiai susisiekti su atitinkamu valdžios atstovu.

CPT mano, jog ypatingai svarbu, kad kiekvienoje nepilnamečių laisvės atėmimo vietoje reguliariai lankytųsi nepriklausomi organai (pvz., inspektorių komitetas arba teisėjas), kurie būtų įgalioti nagrinėti kalinių skundus (o jei reikia, ir imtis atitinkamų priemonių) bei inspektuoti laisvės atėmimo vietas gyvenamąsias ir kitas patalpas.

8. Medicininiai klausimai

37. Nagrinėdamas sveikatos priežiūros tarnybų pataisos įstaigose klausimą, savo Trečiojoje bendroje ataskaitoje (žr. CPT/Inf (93) 12, para. 30-77) CPT nurodė tam tikrus bendruosius kriterijus, kuriais rėmėsi savo darbe (teisė į gydytoją; lygiavertė sveikatos priežiūra; paciento sutikimas ir konfidencialumas; profilaktika; profesinė nepriklausomybė ir kompetencija). Šie kriterijai taip pat taikomi ir nepilnamečių laisvės atėmimo vietoms.

38. Savaime suprantama, kad CPT ypatingą dėmesį skiria specifiniams medicininiais nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, poreikiams.

Ypatingai svarbu, kad nepilnamečių sveikatos priežiūra būtų sudėtine įvairiapusės (medicininės, psichologinės, socialinės) sveikatos priežiūros programos dalimi. Be kita ko, tai reiškia, kad įstaigos sveikatos priežiūros darbuotojų (gydytojų, slaugos personalo, psichologų, kt.) ir kitų nuolatos su kaliniais bendraujančių specialistų (įskaitant socialinius darbuotojus ir mokytojus), darbas turi būti glaudžiai koordinuojamas. Taip turėtų būti siekiama užtikrinti, kad nepilnamečiams, kuriems atimta laisvė, teikiama sveikatos priežiūra sudarytų vientisą paramos ir terapijos tinklą.

Taip pat pageidautina, kad laisvės atėmimo vietų priežiūros programos būtų išdėstytos raštu. Su programomis turėtų turėti galimybę susipažinti visi darbuotojai, kuriems gali tekti toje veikloje dalyvauti.

39. Su visais patekusiais į laisvės atėmimo vietą nepilnamečiams turėtų kuo greičiau pasikalbėti ir juos apžiūrėti gydytojas. Išskyrus išimtines aplinkybes, pokalbis/apžiūra turėtų būti atlikti nepilnamečių priėmimo dieną. Tačiau pirmuoju naujai atvykusio nepilnamečio kontaktu su sveikatos priežiūros tarnyba gali būti ir susitikimas su kvalifikuota medicinos seserimi, kuri po to informuoja gydytoją.

Tinkamai atlikta medicininė asmens apžiūra jo priėmimo momentu turėtų padėti įstaigos sveikatos priežiūros tarnybai nustatyti potencialių sveikatos problemų (pvz., narkomanija, polinkis į savižudybę) turinčius jaunuolius. Kuo anksčiau išsiaiškinus apie tokias problemas, būtų lengviau per įstaigos medicininę, psichologinę, socialinę priežiūros programą taikyti prevencines priemones.

40. Be to, neabejotina, kad visi laisvės atėmimo vietose laikomi nepilnamečiai bet kokių metų, nepriklausomai nuo jiems taikomo režimo (įskaitant drausminės zonos patalpose laikomus nepilnamečius) turėtų turėti teisę į konfidencialius pasimatymus su gydytoju. Taip pat turėtų būti užtikrinta reali galimybė susisiekti su įvairiais medicininės priežiūros specialistais, įskaitant stomatologus.

41. Sveikatos priežiūros tarnybos darbas bet kurioje laisvės atėmimo vietoje neturėtų apsiriboti vien tik sergančiųjų gydymu. Ši tarnyba taip pat turėtų būti atsakinga už socialinę bei profilaktinę mediciną. Šiuo požiūriu CPT norėtų pažymėti du ypatingai svarbius nepilnamečiams, kuriems atimta laisvė, aspektus, t.y. kalinių maitinimą ir švietimo sveikatos klausimais teikimą.

Sveikatos priežiūros darbuotojai turi aktyviai dalyvauti prižiūrint kaliniams teikiamo maisto kokybę. Tai ypač svarbu nepilnamečiams, kurie dar nėra pilnai išnaudoję savo augimo potencialo. Tokiais atvejais netinkamo maitinimo pasekmės gali išaiškėti greičiau ir būti rimtesnės nei tiems asmenims, kurie jau yra fiziškai subrendę.

Be to, visuotinai pripažinta, kad nepilnamečiai, kuriems atimta laisvė, turi polinkį į rizikingą elgesį, ypač kiek tai susiję su narkotikais (įskaitant alkoholį) ir seksu. Todėl švietimo sveikatos klausimais, aktualiais jauniems žmonėms, yra svarbi profilaktinės sveikatos apsaugos programos dalis. Konkrečiai, tokioje programoje turėtų būti numatyta teikti informaciją apie piktnaudžiavimo narkotikais pasekmes bei apie užkrečiamas ligas.

VIII. Moterys, iš kurių atimta laisvė

Ištrauka iš Dešimtosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2000) 13]

Ižanginės pastabos

21. Keliose ankstesnėse bendrosiose ataskaitose CPT išdėstė kriterijus, kuriais Komitetas vadovaujasi dirbdamas skirtingose laisvės atėmimo vietose, tarp jų: policijos nuovadose, kalėjimuose, nelegalių migrantų laikymo centruose, psichiatrijos įstaigose ir nepilnamečių laisvės atėmimo vietose.

Suprantama, kad aukščiau minėtus kriterijus Komitetas taiko ir vyrų bei moterų, iš kurių atimta laisvė, atžvilgiu. Tačiau visose valstybėse, Europos Tarybos narėse, įkalintos moterys sudaro palyginti mažą asmenų, iš kurių atimta laisvė, dalį. Atskiras moterų laikymas valstybėms gali labai brangiai kainuoti, todėl joms laikyti skiriamas tam tikras kiekis gyvenviečių (dažnai esančių toli nuo jų namų ir išlaikomų vaikų), dalis patalpų, iš pradžių skirtų vyrams kaliniams. Esant tokioms aplinkybėms būtina ypač rūpintis, kad moterims, iš kurių atimta laisvė, būtų užtikrintos saugios ir deramos laikymo sąlygos.

Norėdamas pabrėžti svarbą, kuri skiriama žiauraus elgesio su moterimis, iš kurių atimta laisvė, prevencijai, CPT nusprendė paskirti šį savo Dešimtosios bendrosios ataskaitos skyrių keliems ypatingiems klausimams, kurie Komitetui iškyla šioje srityje. Tuo būdu Komitetas tikisi aiškiai parodyti nacionalinėms institucijoms savo požiūrį į tai, kaip reikėtų elgtis su moterimis, iš kurių atimta laisvė. Kaip ir ankstesniais metais **CPT norėtų sulaukti komentarų dėl šio esminio savo bendrosios ataskaitos skyriaus.**

22. Iš pradžių būtina pabrėžti, kad šiame skyriuje išvardintos problemos kelia CPT susirūpinimą nepriklausomai nuo laisvės atėmimo pobūdžio ir vietos. Kita vertus, kaip rodo CPT patirtis, fizinės ir/arba psichologinės prievartos moterų, iš kurių atimta laisvė, atžvilgiu pavojus gali būti didesnis iš karto po jų įkalinimo. Todėl ypatingą dėmesį reikia skirti tam, kad šiame etape būtų laikomasi kituose skyriuose suformuluotų principų.

Be to, Komitetas norėtų pabrėžti, kad bet kuriuos kriterijus, kuriuos jis galėtų suformuluoti šioje srityje, reikėtų vertinti tik kaip papildančius kitų tarptautinių organizacijų dokumentuose suformuluotus kriterijus, įskaitant Europos žmogaus teisių konvenciją, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų rūšių diskriminacijos panaikinimo moterims ir Jungtinių Tautų visų asmenų, kurie yra bet kokia forma sulaukyti ar įkalinti, gynimo principų sąvadas.

Abiejų lyčių personalo komplektavimas

23. Kaip CPT pabrėžė savo Devintojoje bendrojoje ataskaitoje, abiejų lyčių personalo komplektavimas - tai apsaugos nuo žiauraus elgesio laisvės atėmimo vietose priemonė. Vyrų ir moterų personalas gali turėti teigiamą poveikį stiprinant kalinių dvasinį stovį ir užtikrinant daugiau ar mažiau normalias sąlygas laisvės atėmimo vietose.

Abiejų lyčių personalo komplektavimas sudaro galimybę atitinkamai paskirstyti darbuotojus tais atvejais, kai tenka atlikti įvairias delikačias užduotis, pavyzdžiui, kratas. CPT nori dar kartą pabrėžti, kad asmenis, iš kurių atimta laisvė, apieškoti gali tik tos pačios lyties darbuotojai ir kad bet kuri krata, kurios metu kalinys turi nusirengti, turi vykti nematant kitos lyties kalėjimo personalui.

Atskiras moterų, iš kurių atimta laisvė, laikymas

24. Valstybės prievolė rūpintis asmenimis, iš kurių atimta laisvė, apima pareigą apsaugoti juos nuo kitų kalinių, galinčių jiems pakenkti. CPT jau susidūrė su moterų skundais dėl kitų moterų žiauraus elgesio. Tačiau žymiai dažniau susiduriama su kaltinimais dėl žiauraus vyrų elgesio moterų atžvilgiu (o būtent, dėl seksualinio priekabiavimo, įskaitant žodinius įžeidinėjimus su seksualine potekste); tai vyksta ypač tada, kai konkrečiai valstybė moterims, iš kurių atimta laisvė, negali užtikrinti atskirų patalpų, kuriose dominuotų prižiūrėtojos moterys.

Principinę reikšmę turi tai, kad moterys, iš kurių atimta laisvė, būtų laikomos kamerose, fiziškai atskirtose nuo tos pačios institucijos patalpų, kuriose laikomi vyrams. Tačiau kai kuriose valstybėse pradėta skirti kameras, kuriose drauge būtų laikomos poros (kai abiem yra atimta laisvė), ir/arba sudaryti tam tikras sąlygas kontaktams tarp įkalintų vyrų ir moterų. CPT sveikina tokius progresyvius bandymus su sąlyga, šie kaliniai su tuo sutinka, jie yra kruopščiai atrinkti ir tinkamai saugomi.

Lygios galimybės užsiimti veikla

25. Moterys, iš kurių atimta laisvė, turi turėti galimybę užsiimti naudinga veikla (dirbti, mokytis, šviestis, sportuoti it t.t.) taip pat, kaip ir vyrai. Kaip Komitetas minėjo savo paskutinėje bendrojoje ataskaitoje, CPT delegacijos pernelyg dažnai susiduria su situacijomis, kai kalinėms moterims buvo siūlomos joms "tinkamos" veiklos rūšys (pavyzdžiui, siuvimas ar rankdarbiai), o kaliniams vyrams buvo siūlomi daug aukštesnio profesinio lygio mokymai.

CPT nuomone, toks diskriminuojantis požiūris gali tik sustiprinti pasenusius socialinio moterų vaidmens stereotipus. Be to, priklausomai nuo aplinkybių, draudimą moterims turėti lygias galimybes užsiimti reglamentuotą rūšių veikla galima kvalifikuoti kaip žeminantį elgesį.

Priežiūra iki ir po gimdymo

26. Būtina dėti visas pastangas, kad būtų patenkinti ypatingi nėščių kalinių moterų mitybos poreikiai. Joms turėtų būti sudaroma daug baltymų turinti dieta, praturtinta šviežiais vaisiais ir daržovėmis.

27. Akivaizdu, kad vaikai neturi gimti kalėjime ir atrodo, kad valstybėse, Europos Tarybos narėse, nusistovėjo tvarka, kai atitinkamu momentu nėščiosios kalinės yra perkeliamos į įprastas ligonines.

Tačiau kartais CPT susiduria su pavyzdžiais, kai nėščioms moterims ginekologinių apžiūrų ar gimdymo metu uždedami antrankiai arba jos kitais būdais yra pritvirtinamos prie lovų ar kitokių baldų. Toks požiūris yra visiškai nepriimtinas ir turi būti apibūdintas kaip nežmoniškas ir žeminantis elgesys. Būtina ieškoti ir rasti kitų būdų saugumui užtikrinti.

28. Nemažai kalėjime esančių moterų turi išlaikomų vaikų ir kitų šeimos narių, kurių gerovė gali rimtai nukentėti dėl pirmųjų įkalinimo.¹

Todėl iškyla vienas labai sunkus klausimas: ar gali kūdikiai ir maži vaikai likti kalėjime su savo motinomis, o jeigu gali, tai kaip ilgai. Į šį klausimą sudėtinga atsakyti vienareikšmiškai, nes, viena vertus, akivaizdu, kad kalėjimas nesukuria kūdikiams ir mažiems vaikams tinkamos aplinkos, kita vertus, priverstinis motinų ir vaikų atskyrimas taip pat yra labai nepageidautinas.

29. CPT nuomone, visais tokiais atvejais reikia vadovautis vaiko gerovės principu. Tai reiškia, kad priežiūra iki ir po gimdymo turėtų būti tokia pati, kokia galėtų būti įprastomis sąlygomis. Ten, kur vaikai yra laikomi laisvės atėmimo vietose, juos turėtų prižiūrėti socialiniai darbuotojai ir vaikų raidos specialistai. Reikėtų siekti sukurti draugišką vaikams aplinką, kurioje nebūtų akivaizdžių kalėjimo požymių (uniformų, žvangančių raktų ir pan.).

Be to, reikėtų imtis priemonių siekiant užtikrinti normalų laisvės atėmimo vietose laikomų vaikų judėjimo ir pažintinių įgūdžių vystymąsi. Todėl svarbu, kad kalėjimo teritorijoje būtų atitinkamų įrengimų žaidimams ir mankštai ir, jeigu įmanoma, būtų sudaromos sąlygos išeiti už institucijos ribų ir gyventi įprastą gyvenimą.

¹ Žr. taip pat: Recommendation 1469 (2000) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on the subject of mothers and babies in prison.

Suteikta galimybė už institucijos ribų esantiems šeimos nariams padėti auklėti vaiką taip pat gali mažinti šeiminių pareigų našta (pavyzdžiui, jas gali vykdyti vaiko tėvas). Jeigu tai neįmanoma, reikia numatyti galimybes naudotis ikimokyklinėmis vaikų institucijomis. Tokios priemonės leidžia laisvės atėmimo vietose esančioms moterims aktyviau dalyvauti kitose kalėjime organizuojamos veiklos srityse, negu tai būtų įmanoma esant kitoms aplinkybėms.

Higiena ir sveikatos priežiūra

30. Komitetas taip pat norėtų atkreipti dėmesį į daugelį higienos ir sveikatos apsaugos problemų, dėl kurių laisvės atėmimo vietose laikomų moterų poreikiai ženkliai skiriasi nuo vyrų poreikių.

31. Būtina tinkamai spręsti specifinius moterų higienos poreikius. Ypač svarbu užtikrinti galimybę nekludomai naudotis sanitarijos ir prausimosi priemonėmis, saugiai išmesti kraujuotus daiktus, aprūpinti asmens higienos priemonėmis, pavyzdžiui, higieniniais paketais ir tamponais. Nesugebėjimas patenkinti šių pagrindinių poreikių gali būti savaime vertinamas kaip žmogišką orumą žeminantis elgesys.

32. Taip pat svarbu, kad asmenų, iš kurių atimta laisvė, sveikatos apsaugos lygis atitiktų įprastoje visuomenėje gyvenančių pacientų lygį.

Todėl užtikrinti moterims, iš kurių atimta laisvė, adekvatų sveikatos apsaugos lygį – tai reiškia, kad jų sveikata turi rūpintis gydytojai ir medicinos seserys, turintys specialų išsilavinimą moterų sveikatos srityje, įskaitant ginekologiją.

Be to, moterims, iš kurių atimta laisvė, tokiu pat mastu kaip laisvėje esančioms moterims turi būti prieinamos profilaktinės moterų sveikatos apsaugos priemonės, kaip antai krūties ir gimdos vėžio diagnostika.

Sveikatos apsaugos priemonių adekvatumo kriterijus taip pat reikalauja, kad moterų teisė į asmens neliečiamybę laisvės atėmimo vietose būtų gerbiama taip pat, kaip ir įprastoje visuomenėje. Tuo būdu laisvėje esančioms moterims prieinamos taip vadinamos "rytą po" tabletės ir/arba kitos, esant vėlesnei nėštumo stadijai, abortų formos, turi būti tomis pačiomis sąlygomis prieinamos ir laisvės atėmimo vietose laikomoms moterims.

33. Būtina užtikrinti, kad asmenys, pradėję gydymo kursą iki laisvės atėmimo, galėtų tęsti gydymą nelaisvėje. Dėl to būtina siekti, kad būtų užtikrintas tinkamas aprūpinimas specialiais preparatais, kurių gali prireikti laisvės atėmimo vietose esančioms moterims.

O kas dėl kontraceptinių tablečių, tai būtina priminti, kad šie preparatai gali būti skiriami gydymo tikslais ir kitais atvejais, nesusijusiais su nėštumo prevencija (pavyzdžiui, kad palengvinti skausmingas menstruacijas). Tai, kad įkalintos moterys savaime turi mažesnę galimybę pastoti, nėra pakankama priežastis atsisakyti nuo šių preparatų.

Papildomą informaciją galima gauti adresu:

Secretariat of the CPT
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
Prancūzija

Tel.: +33 (0)3 88 41 20 00
Faksas: +33 (0)3 88 41 27 72
El.paštas: cptdoc@coe.int
Svetainė: www.cpt.coe.int

Strasbūras, 2003 m. rugsėjis.
Viršelio nuotrauka: © CICR / FEDELE, Cristina